

CC XL. 97.

IV-1

37(090)(433)

G 24(12)

Dr. Csánki Serró munk
mely tisztelettel

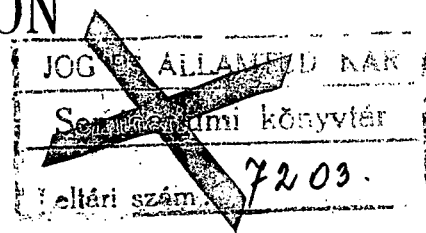
M. János

A

KIRÁLYI TITKOS KANCELLÁRIA EREDETE ÉS KIALAKULÁSA MAGYARORSZÁGON

ÍRTA

DR. GÁRDONYI ALBERT

(KÜLÖNLENYOMAT A »SZÁZADOK« 1914. ÉVI FOLYAMÁBÓL)

BUDAPEST

AZ ATHENAEUM IRODALMI ÉS NYOMDAI R.-T. KÖNYVNYOMDÁJA

1914

SZEGEDI TUDOMÁNYEGYETEM
Jog- és Közigazgatás-tudományi Kar Könyvtára

Lelt. napló: 2 Lsz.: 14764
szám.

SZEGEDI TUDOMÁNYEGYETEM
Jog- és Közigazgatás-tudományi Kar Könyvtára

Lelt. napló: ~~8226~~ Lsz.:
956.123 csoport: szám.

21764. — Budapest, az Athenaeum r.-t. könyvnyomdája.

SZEGEDI TUDOMÁNYEGYETEM
ÁLLAMTUDOMÁNYI KAR

Lelt. napló: 9108/5

A magyar királyi udvarban az Anjouk alatt új tisztség tűnik fel, a secretarius cancellarius tisztsége. Az új kancelláriai tisztség a kancelláriai élet fejlődéséről tesz bizonyosságot, mert szervezése csupán a kancelláriai élet fejlődésének, a kancelláriai ügykör bővülésének eredménye lehetett.

A secretarius cancellarius személye az Anjouk alatt azonos a comes capelle személyével, miután pedig a comes capelle nagyon régi udvari tisztviselő, kinek emléke az Árpád-kor végéig fennmaradt, nyilvánvaló, hogy a secretarius cancellarius tisztsége a comes capelle tisztségéből alakult ki, újabb hatáskört biztosítva a capella regia főnökének.

A comes capelle kancelláriai működésével s egyáltalán a comes capelle névvel a magyar történelemben először **II. Géza** király okleveleiben találkozunk, a hol fontos szerepet tölt be, mert a comes capelle pecsételi meg, tehát hitelesíti, a királyi okleveleket.¹ Ugyanez a kancelláriai gyakorlat fennáll még **III. István** és **IV. István** királyok uralkodása alatt is, **IV. István**nal azonban véget ér, mert ezután csupán **III. Béla** király 1183. évi oklevelében fordul még egyszer elő² e gyakorlat, s a comes capelle neve az Árpád-kor végéig a rendes kancelláriával kapcsolatosan nem szerepel többé. Az Anjouk alatt aztán újból kancelláriai szerephez jut a comes capelle, de a rendes kancellária keretein kívül a titkos kancelláriában.

A fejlődés kezdetén természetesen a comes capelle végezte mindazt, a mi később a secretarius cancellarius ügykörébe tartozott. A comes capelle állása kezdetől fogva bizalmi állás, bizalmas jellegűnek kellett lenni a belőle kialakult titkos kancelláriai méltóságnak is, a mit különben már a secretarius cancellarius elnevezés eléggé kifejez.

¹ Fejérpataky, Királyi kancellária 24. l., III. Béla király oklevelei 3. l.

² Fejérpataky id. m. 28. l., III. Béla király oklevelei 18. l.

Figyelemre méltó jelenség azonban, hogy a comes capelle hivatalából indult ki az Árpádok alatt a királyi kancellária,¹ az Anjouk alatt pedig a titkos kancellária forrását találjuk meg benne.

A capella a frank birodalomban azon helyet jelölte, a hol toursi szent Márton cappáját, a királyi család becses ereklyéit, okleveleit s könyveit őrizték.² Idővel a királyi paloták mellett egyházak épültek az előadott czéllal s ez egyházakat capella, a bennük alkalmazott papokat pedig capellanus névvel nevezték. Ez elnevezés az idők folyamán mindazon papokra átszármazott, a kik a királyi udvarban teljesítettek szolgálatokat. A capella papjainak főnökét Jámbor Lajos király uralkodásától kezdve summus capellanus, majd archicapellanus névvel nevezték. A summus capellanus, majd archicapellanus egyike volt a legbefolyásosabb udvari tisztviselőknél, mert egyszersmind a királyi család udvari papja is volt, s mint ilyen természetesen irányt szabott a királyi udvar vallásos felfogásának. Az archicapellanus a király elé tartozó egyházi ügyekben az előadó szerepét töltötte be s tanácsa döntő befolyást gyakorolt egyéb országos ügyekre is. Végül mint a királyi udvarban szolgálatot teljesítő papok főnöke is jelentékeny tényező volt, mert az udvari papok működésére feltétlenül befolyást gyakorolt, ez udvari papok pedig az egyház középkori jelentősége következtében állami ügyekkel is foglalkoztak.

Kezdetben a kancellária és a capella között csupán annyiban volt kapcsolat, hogy az archicapellanus hatásköre alá voltak rendelve a kancelláriában nagy számmal szolgálatot teljesítő papok, vagy az archicapellanus közbenjárására állított ki a királyi kancellária okleveleket. 854-ben azonban Német Lajos kancelláriája élére Grimaldus weissenburgi apát jutott, a ki egyszersmind archicapellanus is volt, s innen kezdve hosszú időn át az archicapellanus a királyi kancellária legfőbb hivatalnok. A királyi capellanusok a magyar királyi kancelláriában a fejlődés kezdetén fontos szerepet vittek, a kancelláriai szervezet megállapodásával azonban kiszorultak onnét s nem is kerültek vissza többé. Szent László király okleveleiből megállapíthatjuk, hogy az oklevelek kiállítására a capellanusok feladata volt. E capellanusok egyeteme alkotta a capella regiát, s ennek következtében szent László uralkodása alatt a capella regia és királyi

¹ Fejérpataky, III. Béla király oklevelei 3. l.

² Bresslau, Handbuch der Urkundenlehre 295. l. s. kk.

kancellária azonos volt.¹ Még II. Béla király okleveleit is a capellanusok állítják ki, II. Géza uralkodásától kezdve pedig, a mint már említettük, a capellanusok főnöke: a comes capelle jut fontos szerephez a királyi oklevelek kibocsátása körül. Mikor azután III. Béla király szervezi a kancelláriát, a capellanusok is és a comes capelle is kiválnak a királyi kancelláriából. A comes capellenél, ki a XIII. században gyakran a király notarius specialisa vagy apocrisarius, csupán a gyűrűpecsét marad meg s a gyűrűpecséttel megerősített oklevelek kiadása lesz későbbi feladata.² Természetesen, midőn a királyi nagy pecsétnek a királyi gyűrűpecséttel való hitelesítése kancelláriai gyakorlattá válik, a gyűrűpecsétet őrző comes capelle szerepe a királyi oklevelek megerősítése körül ismét rendkívül fontossá³ lesz.

Maga a cancellarius elnevezés római eredetű ugyan, de eredetileg nem a császári kancellária hivatalnokait illette.⁴ Az V—VI. században cancellariusokat találunk a tartományi bíróságok körében, a hol az alsórangú személyzet — officiales — és a rendes tisztviselői kar — magistratus — között álló hivatalnokokat nevezték e néven. E hivatalnokok onnét vették nevüket, hogy a bírósági tárgyalások alatt az ülésterem korlátai — cancelli — előtt állottak, a mely korlátok a tárgyaláson résztvevő feleket a bíróságtól elválasztották. A cancellarii feladatához tartozott a peres felek iratait átvenni, a bíráknak átadni, a peres feleknek élő szóval felvilágosításokat adni s ítéletek megszerkesztésében is résztvenni. A nyugati császárság területén a császári kancelláriában is találunk cancellarius névvel felruházott hivatalnokokat. A császári kancellária főnöke, a magister officiorum fennhatósága alatt állottak ugyanis a cancellarii nevezetű hivatalnokok, a kik csupán mint kancelláriai tisztviselők juthattak e fennhatóság alá. A frank birodalomban is találunk tartományi és udvari kancellárokat, a Merovingok alatt azonban csupán alsóbb kancelláriai tisztviselőket jelöltek e névvel s egyes vidékeken a bíróságok jegyzői viselték a cancellarii nevet. E változatosság okozta, hogy a Karolingok kancelláriájában a notarius és cancellarius elnevezések még ingadozók s csupán Jámbor Lajos alatt állandósulnak.

¹ Fejérpataky id. m. 17. l. s k.

² Fejérpataky id. m. 33. l.

³ Fejérpataky, III. Béla király oklevelei 5. l.

⁴ Bresslau id. m. 280. l. s k.

A magyar királyi udvarban is későn, 1128 folyamán találkozunk a cancellarius elnevezéssel,¹ de még később is sűrűn előfordúl helyette a notarius név mindaddig, míg III. Béla alatt a kancelláriai szervezet végleg kialakul s a kancellár neve és működési köre állandósul.²

A pápai udvarban is hosszú ingadozás után állandósul a kancelláriai szervezet és a kancellár elnevezés. Az avignoni korszak aztán olyan újítást teremt, a mely a magyar királyi kancellária fejlődése szempontjából érdeklél bír. Az avignoni korszak kezdetétől fogva találkozunk ugyanis pápai secretariusokkal, kik a pápai udvarban fontos hivatást töltöttek be. Bresslau e hivatal eredetét 1338-ra vezeti vissza, mikor a pápai kancelláriáról kiderült, hogy a pápai követnek adott titkos utasításokat elárulta³ s ezért XII. Benedek pápa ilyen utasítások szerkesztésére külön tisztviselőket rendelt, kiket secretariusoknak nevez. E secretariusok száma idővel megnövekszik s VIII. Incze pápa idejében 30 tagból álló testületet (secretaria apostolica) képeznek. VIII. Incze pápa idejében a secretariusok a kancellária tagjai s a vice-cancellarius a főnökük, VI. Sándor alatt azonban kiválnak a kancelláriából s a kamarás joghatósága alá jutnak.⁴ Hivatásuk a litterae secretae, a litterae de curia stb. kiállítására volt, ügykörüket azonban állandóan bővítették, hogy jövedelmüket szaporítsák.

Ügykörükből különösen figyelemre méltó, hogy a »per cameram« (ellentétben a per cancellariummal) kiállítandó okleveleket szerkesztették, ez a camera pedig Ottenthal elmélete szerint külön kancelláriát jelentett.⁵ Ámbár VIII. Bonifácztól kezdve a pápák titkos levelezését a secretarius domesticus intézte, a politikai levelezés a secretariusok ügykörében maradt⁶ s e tény különös jelentőséget biztosított testületüknek.

A pápai kancelláriához hasonlóan a dauphiné udvari kancelláriájában is feltűnik a XIV. század folyamán a secretarius s hivatása az alája rendelt jegyzővel egyetemben az uralkodó bizalmas ügyeinek intézése.⁷ Egy szóval a

¹ Fejérpataky id. m. 23. l.

² Fejérpataky, III. Béla király oklevelei 25. l.

³ Bresslau, Urkundenlehre II. kiad. 313. l.

⁴ Bresslau id. m. 315. l.

⁵ Bresslau id. m. 316. l.

⁶ Schmitz—Kallenberg, Die Lehre von den Papsturkunden 221. l. (Meister, Grundriss.)

⁷ Bresslau id. m. 313. l.

továbbá azt is, hogy e secretarius a királyi gyűrűpecsétet őrizte, tehát a gyűrűpecséttel megerősített királyi oklevelek kiadása tartozott a secretarius hatáskörébe.

Ez utóbbi körülményt külön is megerősíti IV. László király 1278. évi oklevele, melyben a gölniczi vásárvámot állapítja meg, s a melyből a nevezett Tamás mester utódjával is megismerkedünk. Ez oklevél t. i. privilegialis alakban van kiállítva s a megpecsételési záradék szerint mégis gyűrűpecséttel volt megerősítve.¹ Sajnos, a pecsétöredékből nem lehet felismerni a pecsét részleteit. Jellemző azonban, hogy az oklevelet Lukács mester székesfehérvári olvasókanonok adja ki, a ki notarius secretarius és comes capelle egy személyben.²

Ez az első ismert emléke a notarius secretariusi tisztségnek, nem lehet kétséges azonban, hogy a notarius secretarius azonos a már tárgyalt notarius specialis vagy apocriarius tisztségekkel. Megerősíti feltevésünket az is, hogy a comes capelle tisztség mindhárommal együtt előfordul, de a secretariusi tisztség a fontosabb, a comitatus capelle csupán másodsorban van felemlítve. Az Árpádok alatt ezek szerint a comes capelle et secretarius notarius nem oklevélkiadó hatóság, s nem rendelkezik külön pecséttel, hanem a sigillum annuleummal erősíti meg a királyi okleveleket.

Legszembetűnőbb mindenekelőtt a secretariusi tisztség diplomatiái működése, a mi különben a rendes kancelláriai jegyzők hivatása is volt, a mint ezt Benedek mesterről olvassuk IV. László király 1289 február 2-án kelt oklevelében,³ s a mint ez a külföldi gyakorlatban is előfordul.⁴ Ez a diplomatiái szereplés lényegesen bővül, mikor az Anjouk alatt a királyi udvar nemzetközi összeköttetései megnőnek s a magyar diplomacia a nemzetközi életben számottevő szerephez jut. E titkos kancelláriai működést a következő esetekkel világíthatjuk meg.

Róbert szicíliai király fia és örököse Károly calabriai herceg 1328-ban halt meg, s csupán két leánya maradt, Johanna és Mária.⁵ Róbert király unokái számára biztosítani kívánta a nápolyi trónt s a testvérei részéről fenyegető veszedelmeket úgy próbálta elhárítani, hogy a leányokat Károly

¹ Wenzel IX. k. 204. l.

² Datum per manus magistri Luce aule nostre notarii secretarii, lectoris ecclesie beati Emerici de Alba et comitis capelle.

³ Hazai okmánytár I. k. 78. l.

⁴ Bresslau id. m. 284. l.

⁵ Pór, Anjou-ház 123. l.

XIV. század folyamán több helyen feltűnnek a secretariusok, a kik bizalmas politikai ügyek intézésére vannak hivatva.

Magyarországon is a secretariusok a rendes kancelláriai ügymeneten kívüli ügyeket intéznek. A magyar királyi udvarban IV. Béla király uralkodása alatt tűnnek fel először, nevük azonban egyelőre nem megállapodott még, mert a secretariuson kívül a notarius specialis és apocrisiarius neveket is viselik. IV. Bélán kívül V. István és IV. László uralkodása idejéből is tudunk secretariusokról, III. Endre alatt azonban egészen eltűnnek. Jellemző, hogy az Árpád-kori secretariusok is viselik egyszersmind a comes capelle tisztét, mint oklevélkiadó hatóság azonban az Anjouk korát megelőzően soha nem szerepelnek. Tamás előbb hantai, majd székesfehérvári prépost, végül váczy püspök az első a secretariusok sorában. Mikor IV. László király 1277-ben a hantai prépostság vagyonát Echey és Bayc jószágokkal növeli, az adománylevélben kiemeli Tamás mester hantai prépostnak és apocrisiariusnak (notarii seu apocrisarii nostri specialis et comitis capelle nostre) buzgó szolgálatait, nevezetesen pedig IV. Béla és V. István királyok uralkodása alatt végzett követségeit (in regno et extra regnum in deferendis legacionibus).¹

Még részletesebben foglalkozik IV. László király 1283 december 23-án kelt oklevele² a nevezett Tamás hantai prépost, akkor már váczy püspök életpályájával. A nevezett oklevélből megtudjuk, hogy Tamás püspök és királyi kancellár IV. Béla király uralkodása alatt kezdetben egyszerű notarius volt (primum notarie fungens officio), később már apocrisiarius, illetőleg specialis notarius lett ugyanazon uralkodó alatt (apocrisarii seu specialis notarii ad annulum regium sibi meruerit officium recommendandum) s e tiszttel kapcsolatosan Szerbiában és Csehországban járt követül. Ugyancsak Csehországban járt követül V. István király uralkodása alatt is, IV. László király trónralépte után pedig előbb apocrisiarius és alkanzellár (apocrisarii primitus, consequenter et quasi coniunctim vicecancellarie officio.... meruit insigniri), végül pedig királyi kancellár lett. Tamás váczy püspök életrajzából megállapíthatjuk, hogy a secretariusi tisztség a királyi udvarban már IV. Béla király uralkodása alatt fennállott, s megmaradt a következő uralkodók alatt is. Megtudjuk

¹ Fejér V/2. 380. és 382. ll.

² Fejér V/3. 180. s k.

magyar király fiaival házásítja össze. A pápai és magyar királyi udvarok jóindulattal fogadták a tervet s megindultak a diplomatai tárgyalások. XXII. János pápa megadta a szükséges egyházi felmentést, hogy a magyar király fia Lajos és Endre házasságra léphessenek harmadfokú unokatestvéreikkel Johannával és Máriával. A végleges megállapodás 1332 június 30-án jött létre a két udvar között s a magyar királyt Piacenzai Jakab pozsonyi prépost és titkos kancellár képviselte a tárgyalások alatt. E tárgyalások családi szempontból teljesen bizalmas jellegűek voltak, nemzetközi vonatkozásuk pedig igazán nagy jelentőséggel bírt, nyilvánvaló ezek következtében, hogy a titkos kancellár feladata ez esetben rendkívül felelősségteljes volt.

A következő esztendőben már új ember áll a titkos kancellária élén, t. i. Péter bácsi prépost s ő is diplomatai működéssel kezdi meg a hivataloskodását, t. i. Károly király kíséretében találjuk akkor, midőn az 1333-ban Nápolyba viszi Endre fiát, hogy az 1332. évi megállapodás értelmében a nápolyi viszonyokkal megismertesse.¹ Ez út alatt olyan érdemeket szerzett hűséges szolgálataival, hogy Károly király a bácsmegyei Kürth birtokot ez érdemeiért hagyja meg családjá birtokában.²

Fontos diplomatai feladatot oldott meg ugyanazon titkos kancellár I. Károly király uralkodása végén, a mikor az osztrák háború lezajlott és a béketárgyalások Károly morva örgróf közbenjárására megindultak. I. Károly király 1341 november 13-án kelt oklevelében ugyanis azt olvassuk, hogy Albert osztrák herczeg a felmerült vitás ügyek elintézésére a magyar királyhoz hasonlóan három döntő bírót jelölt ki a magyar király tanácsosai közül s ezek Péter szerémi püspök és titkos kancellár, Tamás erdélyi vajda és Nagymartoni Pál országbíró voltak.³ A béketárgyalások sikerrel jártak, mert 1342-ben a hadviselő felek megkötötték a békét. Ez a megbízatás is tanúságot tesz arról, hogy a titkos kancellárt a külföldi fejedelmek úgy ismerték, mint komoly és tekintélyes diplomatát.

¹ Anno domini millesimo trecentesimo tricesimo tertio una cum regia maiestate in partes ultramarinas, videlicet in Apuliam et Neapolim, quo eadem regalis excellencia personaliter accesserat et generosum suum filium dominum Andream ducem Domino permittente illuc duxit feliciter regnaturum. Fejér VIII. 4., 138 l.

² Fejér VIII. 4. 163. l.

³ Fejér VIII. 4. 495. l. Pór, Anjou-ház 133. l. Zsindely, Magyar alkotmánytört. 73. l.

Élénkebb diplomatai életet élnek a titkos kancellárok I. Lajos király alatt, a mikor Magyarország és a külföld között állandóak a diplomatai összeköttetések. Első sorban a nápolyi ügyek kötik le a magyar királyi udvar figyelmét s ezzel kapcsolatosan élénk diplomatai élet indul meg, melyben a titkos kancellárok tevékeny részt vesznek. Mikor Erzsébet királyné 1343 június 8-án Endre herceg ügyének rendezése céljából Nápolyba indul, kíséretében találjuk Vitus nyitrai püspököt és titkos kancellárt.¹ Erzsébet királyné nápolyi tapasztalatainak hatása alatt az avignoni pápai udvarba küld követeket, hogy Endre herceg számára a nápolyi királyi címet kieszközölje s e követség egyik vezető embere a nevezett nyitrai püspök és titkos kancellár.² VI. Kelemen pápa 1344 február 26-án kelt oklevelében különösen kiemeli Dénes minorita barát és királyi káplán érdemeit,³ a kit Lajos király küldött Avignonba a mondott követség feladatának előmozdítására, az eredménnyel azonban a magyar királyi udvar nem volt megelégedve, mert nem követeinek közbenjárásával, hanem 44.000 márkányi ajándék árán szerezte meg Endre herceg számára a királyi címet s így is sok fenntartáshoz volt kötve a pápai engedély. E kedvezőtlen eredmény miatt Vitus nyitrai püspök kegyvesztett lett s el kellett hagynia titkos kancellári állását.⁴

A királyi cím nem biztosította kellően Endre állását Nápolyban s 1345-ben Lajos király erélyesen megsürgette az avignoni pápai udvarban a koronázást. Az 1345 október 9-én Avignonból visszainduló követségben találjuk Lajos király egykori nevelőjét, Miklós választott kalocsai érseket és titkos kancellárt is.⁵

A magyar követek megbízatásuknak teljesen megfeleltek, mert a szentszék határnapot tűzött ki Endre megkoronáztatására, de a nápolyi viszonyok időközben megváltoztak. Az aversai gyilkosság meghiúsította Endre megkoronáztatását s a pápai udvar bizonytalan magatartása arra indította Lajos királyt, hogy személyesen álljon bosszút a családjáért gyalázatért. Hadseregét azonban idegen országokon kellett keresztül vinni s ehhez szükség volt előzetes diplomatai tárgyalásokra. E diplomatai tárgyalá-

¹ Pór, Nagy Lajos 46. l.

² Pór, Nagy Lajos 48. l.

³ Fejér IX. 1. 219. l.

⁴ Pór, Neszmélyi Miklós 9. l.

⁵ Pór, Nagy Lajos 104. l. Anj. dipl. eml. II. k. 103. l.

sok intézésével Lajos király 1347 márczius 7-én Treutei Miklós pozsonyi ispánt és János veszprémi választott püspököt és titkos kancellárt bízta meg, a mely megbízás eredményeképen a firenzei tanács 1347 május 25-én¹ értesítette a megbízottakat, hogy a magyar királyi udvar iránt barátságos indulattal viseltetik s kész tervét előmozdítani.² Miután diplomatai tárgyalások útján és megfelelő fegyveres előkészületekkel az olasz vállalkozás biztosítottnak látszott, 1347 november 11-én Lajos király is útnak indult Visegrádról. Kíséretében találjuk többek között az olaszországi küldetéséből visszatért János veszprémi püspököt és titkos kancellárt, a ki az előzetes diplomatai tárgyalásokat vezette.⁵

A velenceiekkel folytatott diplomatai tárgyalásokban is jelentős szerepet vitt János veszprémi püspök és titkos kancellár, a mint ezt a velencei tanács 1347 december 5-én kelt végzéséből láthatjuk.⁴ A velencei tanács ugyanis kizárólag a titkos kancellár biztatására küldött követeket a magyar királyhoz, mert Velenczében úgy tudták, hogy a magyar király elhatározásaira nagy befolyást gyakorol.⁵ A fegyverszünet ügyében folytatott tárgyalásokat 1348 folyamán ugyancsak a titkos kancellár, nevezetesen pedig Miklós választott nyitrai püspök folytatta,⁶ a mint ezt Lajos király 1348 július 8-án kelt megbízóleveléből láthatjuk. (Nicolaus electus et confirmatus ecclesie Nitriensis secretissimus consiliarius noster.) E tárgyalások eredményeképen a fegyverszünet 1348 augusztus 5-ikén létrejött s Lajos király szeptember 8-án már meg is erősítette. Ez alkalommal a király eskütársai között találjuk a nevezett nyitrai püspököt is.⁷ Mikor végül 1358 február 18-án Lajos király Zarában békét kötött a velenceiekkel, eskütársai között találjuk László választott veszprémi püspököt és titkos kancellárt.⁸

A Lajos magyar király és Kázmér lengyel király közötti trónöröklési tárgyalásokban is részt vett a titkos kancellár, mert az 1355 április 3-ikán kelt megállapodást László császári prépost és titkos kancellár is megerősítette.⁹

¹ Pór, Nagy Lajos 140. l.

² Anj. dipl. eml. II. k. 225. l.

³ Pór, Nagy Lajos 150. l.

⁴ Anj. dipl. eml. II. k. 250. l.

⁵ In quo consistere videtur tota intencio et consilium domini regis.

⁶ Anj. dipl. eml. II. k. 303. l.

⁷ Anj. dipl. eml. II. k. 315. l.

⁸ Dominus Ladislaus electus Vezprimiensis. Anj. dipl. eml. II. k. 501. s. kk.

⁹ Fejér IX. 2. 412. l.

A IV. Rudolf osztrák herceg és IV. Károly német császár közötti ellentétek elsimításában is tevékeny részt vett a magyar titkos kancellár. Lajos király ugyanis 1360-ban Vilmos egri prépostot és titkos kancellárt küldötte Nürnbergbe a császárhoz, hogy a mondott ügyben eljárjon. A titkos kancellár megbízatása olyan mértékben sikerült, hogy IV. Károly császár 1360 július 25-én 2000 forinttal jutalmazta meg szolgálatait.¹ Valószínűen Vilmos egri prépost közbenjárásának köszönhette a császár azt is, hogy Lajos király és felesége 1361 február 2-án megerősítették István herceg leányának eljegyzését a császár unokaöccsével, Jodokkal.²

Végül 1367-ben ugyanez a titkos kancellár Lajos király megbízásából a bajor és rajnai választófejedelmeknél járt, a mint ezt Lajos király 1367 október 27-én kelt meghatalmazó leveléből láthatjuk, a melyben a király különösen kiemeli kiváló tulajdonságait.³

Egy szóval, az anjoukori titkos kancellárok csaknem szakadatlanul diplomatai megbízatásokban járnak, a miből arra kell következtetnünk, hogy e hivatás nem a személyeket, hanem a hivatalt illette, s e diplomatai működés indokolja a titkos kancellári elnevezést is.

A királyi titkos kancellár diplomatai működésén kívül, mely a középkori nemzetközi politika sajátossága következtében nem országos, hanem a legnagyobb mértékben személyi jellegű volt, nagy jelentőségű a titkos kancellária országos érdekű működése is, mely a királyi bíraskodással és hiteles oklevelek kibocsátásával állott kapcsolatban. A magyar király a bírói hatalmat nem csupán bírta, hanem valósággal gyakorolta is.⁴ A királyi bíraskodás székhelye a curia regia; mely után az egész bíróságot curia regia névvel jelölték meg. Curia regia elnevezés alatt kezdetben nem értettek meghatározott bíróságot, hanem általában azok egyetemét jelölték e névvel, kik a király közvetlen környezetéhez tartoztak, kikkel országos ügyekben tanácskoztak s peres ügyekben ítélt. A curia regia előtt hozott ítéletekről kezdetben a király neve alatt adtak ki okleveleket, melyek a királyi kancell-

¹ *Fidelia servicia, que nobis sepius prompte exhibuit, quotidie exhibet et futuris temporibus exhibere vult et debet.* Fejér IX. 3. 164. és 165. ll.

² Pór, Nagy Lajos 428. l.

³ *De circumspectionis, fidei et constantis virtutis industria — — presumpcionem indubiam fiducialiter obtinentes.* Fejér IX. 4. 58. l.

⁴ Hajnik, A királyi bírósági személyes jelenléte 3. l.

láriában készültek s a király rendes nagypécsettjével voltak megerősítve.¹

A XIII. század folyamán peres ügyekben az országbíró helyettesítette a király személyét s innen kezdve nem in curiam regiam vagy in presenciam regiam, hanem in presenciam iudicis curie idézték a peres feleket. Ez a helyettesítés idővel állandó jellegűvé vált s a XIV. század közepéig minden a királyi udvarban lefolyt per rendes bírása az országbíró volt, az ítéletekről az országbíró neve alatt adtak ki okleveleket, melyek az országbíró pecsettjével voltak megerősítve. A királyi udvar illetékességét pedig nem annyira a peres felek jogállása szabta meg, mint inkább a per tárgya, mert a főbenjáró ügyek, adományi perek és az alsóbb bírósági ítéletek elleni fellebbezések ide voltak utalva.²

A iudex curie rendes bírói működésének kialakulásával nem szűnik meg teljesen a király személyes bíraskodása, hanem rendkívüli bírósággá lesz, a mely csupán kivételes esetekben működik. E rendkívüli bíróság kialakulása kezdetén a királyt akadályoztatása esetében rendszeresen nem helyettesítették, hanem esetről-esetre cum speciali mandato rendelték ki helyettest. E rendkívüli bíróságból aztán idők folyamán újból rendes bíróság lett, melynek már a XIII. századból maradtak emlékei; rendszeresen azonban csupán az Anjouk korától kezdve működik, a mikor e bíróság hatáskörébe utalt egyénnel és ügyekkel találkozunk. E bíróság specialis presenciam regia elnevezés alatt ismeretes s 1380 körül a főkancellár vezetése alá jut.³

Ez újabb udvari bírósággal szemben ismét fenntartja bírói joghatóságát az uralkodó; meghatározott személyek és ügyek a király személyes bírósága elé tartoznak, s az uralkodó valósággal személyesen gyakorolja a bíraskodást. E bíróság I. Lajos király uralkodásától kezdve personalis presenciam regia elnevezés alatt már szórványosan előfordul, Zsigmond király uralkodásától kezdve azonban nyomaival sűrűbben találkozunk. Volt tehát a XIV. század végén a királyi udvarban personalis presenciam regia a király személyes elnökelete alatt, specialis presenciam regia a főkancellár vezetése alatt és presenciam regia az országbíró bírósága.

A personalis presenciam regia Zsigmond király uralkodása alatt nem állandó bíróság, nincs meghatározott ügyköre,

¹ Hajnik id. m. 5. l.

² Hajnik, Bírósági szervezet és perjog 34. l.

³ Hajnik id. m. 36. l.

csupán esetről-esetre ül össze s a király személyesen vezeti tárgyalásait. A királyt kezdetben — mint előbb a specialis presenciam regiam gyakorlatában — esetről-esetre kiküldött meghatalmazottak helyettesítik s csupán 1453-tól kezdve lesz a bíróság állandó vezetője s titkos kancellár.¹ Vitéz János váradi püspök az első titkos kancellár, ki a personalis presenciam regiam rendes bírója s ugyanezen időből, 1453-ból maradt fenn az első királyi bírói pecsét emléke. Ez időben állandósúl tehát a personalis presenciam bírósága, melynek állandó ügykört biztosított az 1435. évi decretum 4. és 5. szakasza.

A kancellár és a specialis presenciam regiam közötti kapcsolatot egyszerűen a kancellár előzetes helyettesi szerepe magyarázza, ugyanazon magyarázatot váránk a titkos kancellár és a personalis presenciam regiam közötti kapcsolatra is. A magyar bírósági szervezet kialakulásának mély tudományú történetírója azonban e kapcsolatra más magyarázatot talált, a melyet a szakirodalom általánosan elfogadott. Szerinte e kapcsolatot az teremtette meg, hogy a titkos kancellár kezdettől fogva a királyi kisebb kancellária élén állott, mely a királyi bíraskodással kapcsolatos okleveleket szerkesztette.² A királyi kisebb kancelláriát Hajnik Imre I. Károly király korától származtatja, pozitív nyomát azonban csupán 1364-ben mutatja ki, mikor I. Lajos király János küllői esperesnek »sub cancellaria nostra maiori« végzett szolgálatait jutalmazza,³ tehát a kisebb kancellária fennállását feltételezi. Elfogadjuk Hajniknak Nagy Gáborral szemben felállított tételét, hogy a kisebb kancelláriát nem az 1435. évi decretum alább tárgyalandó szakaszai léptették életbe, mert a nagyobb kancellária elnevezést Zsigmond király 1405 június 4-ikén kelt oklevelében is megtaláltuk,⁴ nem látjuk azonban bizonyítottnak a kisebb kancellária és a titkos kancellár közötti kapcsolatot. Sőt egyenesen tagadjuk, hogy a kisebb kancellária és a titkos kancellár között bárminemű kapcsolat lett volna, mert a cancellaria minor élén álló kancellár neve természetesen cancellarius minor és nem secretarius cancellarius lett volna, a mint

¹ Hajnik id. m. 39. l.

² Hajnik, A király bírósági személyes jelenléte 13. l. Bírósági szervezet 39. l.

³ A király bírósági személyes jelenléte 14. l.

⁴ Ez oklevélben a következő kancelláriai jegyzetet olvassuk: Relacio domini Clementis vicecancellarii maioris cancellarie. Perényi levéltár.

a kancelláriai tisztviselők is így neveztettek.¹ Bizonyítékul az 1435. évi decretum II. szakaszára hivatkozunk, mely a kisebb kancelláriából kikerült oklevelek írói díjait állapítja meg. E szakaszból megtudjuk, hogy a kisebb kancellária tisztán törvénykezési ügyekkel kapcsolatos oklevelek kiállítására volt hivatva, nevezetesen bírságlevelek, vizsgálati, idézési, hirdetési, eskütételi, bajvívási, perhalasztó, oklevélkiadási, határjárási és beiktatási rendeletek, továbbá örökvallási, tiltakozó és ítéletlevelek kiállítására. Egyetlen szóval sincs azonban megemlítve, hogy ezek királyi oklevelek, csupán azt mondja a nevezett szakasz, hogy a királyi curiából bocsáttatnak ki. Minthogy pedig a királyi curiában több bíróság is működött, ezekre kell vonatkoztatnunk e rendelkezést, annál is inkább, mert ugyanazon decretum 12. szakasza, mely a nagyobb kancelláriáról szól, szintén felsorol törvénykezési okleveleket. Az 1435. évi decretum II. szakasza tehát, melyet az 1486. évi decretum 96. és az 1492. évi decretum 98. szakaszai ismételnek, nem királyi, hanem udvari bírósági oklevelekről rendelkezik, s az udvari bírósági oklevelekhez a királyi titkos kancellárnak igazán nem lehetett köze, mert ez oklevelek soha nem viselték a titkosság jellegét. De ha lett volna már I. Károly király uralkodása alatt olyan kisebb kancellária, a mely a királyi bírósági kiadványokat intézte volna s melynek élén a titkos kancellár állott volna, hogy történhetett az meg, hogy a specialis presencia regia élére nem a titkos kancellár, hanem a kancellár jutott s ennek következtében a titkos kancellária ügyköre beolvadt a nagyobb kancelláriába, pedig a titkos kancellárnak e feltevés szerint több köze lett volna a király bírói kiadványaihoz, mint a rendes kancellárnak. Meg aztán, ha a kisebb kancellária királyi bírósági kiadványokkal foglalkozott, igen szűkös munkaköre lett volna, mert a presencia regia ügyei az országbíró elé tartoztak s ezzel szemben a specialis presencia rendszeres szervezéséig csupán kivételes bíróság volt. A mikor aztán állandó bíróság lett, a kancellár jutott az élére, aki természetesen a nagyobb kancelláriával végeztette ügyeit. Ugyanezt mondhatjuk a personalis presencia regiaról is. Az is csak kivételes bíróság volt 1435-ig, nem volt annyi munkája, hogy kiadványainak ellátására külön kancellária fennállása indokolt

¹ A titkos kancellária jegyzője p. o. magister Ladislaus secreta cancellarie notarius (Hajnik, Bírósági szervezet 59. l.), a kisebb kancellária tisztviselőit lásd Károlyi oktár III. k. 34. l. és Kovacsics, Vestigia 439. l.

lett volna. Lehetetlen tehát, hogy e kancellária csupán a királyi bírósági kiadványok szerkesztésével lett volna megbízva, hanem az udvari bíróságok okleveleit szerkesztette¹ s a királyi titkos kancellárhoz semmi köze sem volt.

Már Nagy Károly uralkodása alatt szokásban volt, hogy a bírói okleveleket (placita) a kancellárián kívül álló tisztviselők szerkesztették s ugyanaz maradt a frank birodalom későbbi gyakorlata is.² Az olasz udvarban I. Frigyes uralkodása alatt a kancellárián kívül álló tisztviselők szerkesztették a bírói okleveleket s 1177-ben állandósúl az ily módon keletkezett bírói kancellária, a melyben egy és ugyanazon időben több jegyző is működött.³ Ugyanez maradt az olasz udvar gyakorlata I. Frigyes utódai, IV. Ottó és II. Frigyes alatt. Németországban pedig a XIII. század folyamán a rendes birodalmi kancelláriától különálló bírói kancellária alakult ki, a mely külön pecséttel rendelkezett.⁴ Ez a kancellária azonban csupán akkor ad ki okleveleket, mikor az uralkodó helyett a iusticiarius curie imperialis vezeti a tárgyalásokat. Ha az uralkodó személyesen ítélkezik, akkor a rendes kancellária állítja ki az okleveleket. Nálunk is ugyanez a gyakorlat mindvégig, azzal a különbséggel, hogy nálunk a iusticiarius curie imperialis szerepét az országbíró töltötte be. *A cancellaria minor tehát az országbíró kancelláriája*, mert az ő bírósága előtt folyt le a legtöbb per a királyi udvarban s az uralkodó helyett ítélkezett. Ha pedig az uralkodó előtt nyert befejezést a per, akkor a rendes kancellária adott róla oklevelet az uralkodó nevében és pecsétje alatt.

Külön bírói kancelláriával különben is több királyi udvarban találkozunk, de sehol sem találunk példát rá, hogy e külön kancelláriából bírói hatóság alakult volna. Téves ezért azon feltevés, mintha a titkos kancellár későbbi bírói szerepe e külön bírói kancelláriával függött volna össze, hanem épen úgy a király helyettesítéséből fejlődött, mint a többi udvari bíróságok.

Magyarországon a curialis ítéletek kiadását már III. Béla király elrendelte s ez ítéletek természetesen a rendes kancelláriában készültek. A curialis perek rendes

¹ Ez eredményre jut Hajnik is, a mikor megállapítja, hogy e kancelláriában a főszerepet az ország rendes bírának, a nádornak, országbíróinak stb. ítélőmesterei és jegyzői vitték. Bírósági szervezet 59. lap.

² Bresslau id. m. 282. l.

³ Bresslau id. m. 371. l.

⁴ Bresslau id. m. 408. l.

bírja azonban rövidesen az országbíró lett, neve és pecsétje alatt keltek a curialis perek összes iratai. Külön kancelláriával kellett rendelkeznie, s a mint a curialis perek száma szaporodott, e kancellária jelentősége is mindinkább emelkedett s méltó versenytársa lőn a rendes kancelláriának. Az országbíró bírói hatóságának kialakulásával nem szűnt meg az uralkodó bírói működése, s az előtte tárgyalt perek ügyiratainak intézése a rendes kancelláriai feladata maradt, a mint az 1298. évi decretum 78—80. szakaszai, valamint az 1435. évi decretum 12. szakasza is a rendes kancellária kiadványai sorában bírói oklevelekről is megemlékszenek. E perek száma különben is kevés lehetett s az ezekkel kapcsolatos ügyiratok kiállítását könnyen meggyőzte a rendes kancellária.

Az írásbeliség a peres eljárásban I. Károly király uralkodása alatt ölt nagyobb méreteket s az udvari bíróságok munkakörének hatalmas gyarapodása megteremti a kisebb kancelláriát. A király személyes bírósága elé utalt ügyek száma is megnövekszik ekkor s a fejlődő írásbeliség ugyan csak megnöveli a rendes kancellária munkaterhét. Ez azonban nem teremt változást e téren, tovább is a rendes kancellária végzi a vonatkozó oklevelek kiállítását, a mint azt ez okleveleken látható királyi nagy pecsét igazolja. Ilyen I. Károly király 1327 január 24-én kelt ítéletlevele Varkun és Nepakarcha jószágok ügyében.¹ Vagy I. Károly király 1327 november 27-én² kelt ítéletlevele ugyanazon Nepakarcha jószág ügyében, mely perben az idézéseket a comes capelle és az országbíró intézték.

De ha nem elégszünk meg az ítéletlevelek vizsgálatával, hanem a peres eljárás alatt kiadott egyéb királyi okleveleket vizsgáljuk, azokon is a királyi nagy pecsétet találjuk, következésképpen azok kiállítóit is a rendes kancelláriában kell keresnünk. Így I. Károly király 1313 május 16-án nagy pecsét alatt perhalasztást ad olyan perben, a mely in presencia speciali folyik.³ Nagy pecsét alatt keltek I. Károly király 1326 november 20-ikán⁴ és 1330 június 13-án kelt vizsgálati parancsai.⁵ Feltűnően gyakran találkozzunk I. Károly király uralkodásának utolsó tizedében olyan bírói kiadványokkal, a melyek a királyi gyűrűpecséttel vannak

¹ Múzeumi levéltár.

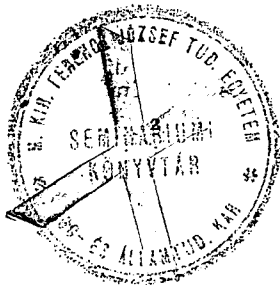
² Múzeumi levéltár.

³ Görgey-levéltár.

⁴ Múzeumi levéltár.

⁵ Kállay-levéltár.

A kir. titkos kancellária története.

megerősítve.¹ A királyi gyűrűpecsét őrzése az Anjouk alatt specialis notarius feladata volt, a ki sem a comes capelle-vel, sem pedig a titkos kancellárral nem állott vonatkozásban. Ez utóbbi esetek tehát amellett bizonyítanak, hogy a király rendkívüli esetekben sem a titkos kancelláriát, hanem specialis notariusát vette igénybe bírói kiadványainak megpecsételésénél. I. Károly király uralkodása alatt tehát nem találunk nyomára annak, hogy a titkos kancellária az uralkodó bírói működésével kapcsolatosan okleveleket adott volna ki, s ugyanezt állapíthatjuk meg I. Lajos király koráról is.

Ezek alapján kimondhatjuk, hogy a titkos kancellária, a mely I. Károly király uralkodása alatt tűnik fel az Árpád-kori udvari kancellária mellett az 1364 körül megalapított cancellaria minortól különböző hatóság volt. A titkos kancelláriából kibocsátott oklevelek nem az uralkodó, hanem a titkos kancellár nevét viselik, a ki egyszersmind comes capelle is, azonban a király középpecsétjével vannak megerősítve. Azt hiszszük, hogy a comes capelle méltósága volt a kiválóbb s e méltóság tartozéka volt a titkos kancellária. Bizonyoságul a megerősítő pecsétre hivatkozunk, a mely a király nevét viselte ugyan s mégis a comitatus capelle pecsétjének nevezik az oklevelek. Péter szerémi püspök, comes capelle és titkos kancellár (comes capelle et secretarius cancellarius domini regis) 1342 augusztus 14-én kelt oklevelének¹ megpecsételési záradéka ugyanis a következő: »et quia dominus noster rex novus nondum habet sigillum comitatus capelle, presentes nostro episcopali sigillo fecimus sigillari«. Tehát a comes capelle a saját püspöki pecsétjét használja fel az oklevél megerősítésére, mert az új király vonatkozó pecsétje még nem készült el.² Ez a pecsét a comitatus capelle pecsétjeképen van megnevezve, tehát a comitatus capelle közismert hatóság volt, mely a király pecsétje alatt adta ki okleveleit. A capella regia pecsétje teljesen független volt a comes capelle személyétől s az ural-

¹ 1332 márczius 13. vizsgálati parancs (Mednyánszky-levéltár), 1334 augusztus 28. törvénykezési rendelet (Múzeumi levéltár), 1339 augusztus 10. bírói kiváltság (Soós-levéltár), 1342 január 25. idézési parancs (Kállay-levéltár), 1342 márczius 27. idézési parancs (Kállay-levéltár).

Múzeumi levéltár. Véghely gyűjt.

² Az oklevelet valósággal nem a comes capelle szokott kerek pecsétje díszíti, hanem egy mandulaalakú pecsét van a helyén, melynek köriratából még olvashatók az EPISCOPI*S betűk.

codó személyével állott szoros kapcsolatban. Bizonyítja ezt azon körülmény, hogy I. Károly király titkos kancellárjai ugyanazon pecsétet használták. Bizonyítja továbbá a tárgyalat oklevél,¹ melynek kibocsátója hosszú időn át I. Károly király titkos kancellárja s titkos kancellári hivatal viselő I. Lajos király alatt is. Ez utóbbi uralkodó alatt azonban már nem használhatta szokott pecsétjét, mert az csupán I. Károly király uralkodása alatt volt érvényes s ez okból püspöki pecsétjével erősítette meg titkos kancellári oklevelét.

I. Lajos király uralkodása alatt is gyakran változnak a titkos kancellárok, de a pecsét ugyanaz marad. E pecsét a titkos kancelláriai kiadványok záradéka szerint a comes capelle pecsétje volt s a titkos kancellár »comes capelle« tisztsége alapján használta. Így olvassuk ezt László császári prépost és titkos kancellár 1352 október 14-iki,² november 13-iki,³ december 8-iki⁴ és 1353 április 9-iki⁵ okleveleiben. Későbbi oklevelek kifejezetten királyi pecsétnek nevezik azt, melylyel a titkos kancellár élt. Így László császári prépost és titkos kancellár 1356 május 24-iki,⁶ Vilmos egrai prépost és titkos kancellár 1358 november 8-iki,⁷ 1359 április 14-iki,⁸ 1364 február 21-iki⁹ és márczius 21-iki,¹⁰ 1364 június 6-iki,¹¹ 1366 október 8-iki¹² és november 2-iki¹³ okleveleiben. (Regioque sigillo, quo pretextu honoris nostri scilicet comitatus capelle regie utimur, pendentis roborando.)

Ez adatok alapján megállapíthatjuk, hogy I. Károly és I. Lajos királyok alatt a titkos kancellár rendelkezett a királyi középpecsét felett. Minthogy pedig a comes capelle

¹ I. Károly király kevéssel a tárgyalat oklevél kibocsátása előtt halt meg 1342 július 16-án, I. Lajos királyt pedig már öt nappal utóbb, július 21-én megkoronázták. A koronázás után 24 nappal adták ki a tárgyalat oklevelét, mikorra az új pecsét még nem készülhetett el.

² Anj. okt. V. k. 616. l.

³ Fejér IX. 3. 180. l.

⁴ Zichy okt. II. k. 495. l.

⁵ MODL 4344. Anj. okt. VI. k. 55. l. Presentes concessimus literas sigillo honoris nostri scilicet comitatus capelle regie communitas.

⁶ MODL 4584.

⁷ MODL 4712.

⁸ Fejér IX. 3. 64. l.

⁹ MODL 5022.

¹⁰ Zichy okt. III. k. 192. l.

¹¹ Pray: Syntagma 118. l.

¹² Fejér IX. 3. 600. l.

¹³ Fejér IX. 7. 243. l.

tiztség áll előtérben a megpecsételési záradékokban, világos, hogy ez volt az előkelőbb hivatal, a secretarius cancellariusi tiztség egyelőre alárendelt minőségű volt. A comes capelle tiztség említett szerepét igazolják még azon oklevelek is, melyek a titkos kancellárok személyével foglalkoznak, mert rendszeren csupán comes capelle tiztségét sorolják fel, a titkos kancellárságról hallgatnak. Így I. Károly király 1334 június 24-iki oklevelében,¹ Pál országbíró 1334 szeptember 27-iki² és 1335 október 17-iki³ okleveleiben, János pécsi kanonok 1354 márczius 24-iki⁴ oklevelében stb.

A comes capelle pecsétjének I. Károly király uralkodása alatt használt legszebb példányát Péter szerémi püspök és titkos kancellár 1338 szeptember 2-án kelt oklevelén találjuk.⁵ E pecsét hatos karajban nyolczágú csillagot s azon belül a magyar-anjou címeres pajzsot tünteti fel, körirata pedig gyöngysorok között a következő: SECRETUM o KAROLI o REGIS o HVNGARIE. Az I. Lajos király uralkodása alatt használt pecsét legszebb példányát pedig László császári prépost és titkos kancellár 1356 május 24-én kelt oklevelén⁶ találjuk. E pecsét hatos karajban a magyar-anjou címeres háromszögű pajzsot tünteti fel, körirata pedig a következő: † S o LODOVICI o DEI o GRACIA o REGIS o HVNGARIE. I. Lajos király uralkodása alatt tehát lényeges változáson megy át a középpecsét, nem secretum többé, hanem sigillum, a secretum elnevezést egy harmadik kis pecsét viseli, a melynek őrzését külön secretarius notarius intézi.⁷

A titkos kancellária részvételét a királyi bíraskodással kapcsolatos oklevelek kiállításában oklevelés adatokkal az Anjouk alatt nem bizonyíthatjuk, sőt a titkos kancellár rendelkezésére bocsátott királyi pecséttel megerősített oklevelek vizsgálata egészen más térre vezet bennünket. Ez oklevelek vizsgálata alapján egyenesen azt kell megállapítanunk, hogy az Anjouk alatt a királyi titkos kancellária egészen más rendeltetéssel birt, mint a király személyes bíraskodá-

¹ Anj. okt. III. k. 79. l.

² Múzeumi levéltár.

³ Kállay levéltár.

⁴ Anj. okt. VI. k. 183. l.

⁵ Kállay-levéltár. Anj. okt. III. k. 487. l.

⁶ MODL 4584.

⁷ I. Lajos király 1365 február 15-én kelt ünnepélyes adománylevelében Miklós esztergomi érsek és kancellár számára: sigillum nostrum secretum et rotundum, quod magister Nicolaus secretarius noster notarius gestare noscitur. Pór, Keszei Miklós 120. l.

sával kapcsolatos oklevelek kibocsátása. A fennmaradt oklevelek t. i. kivétel nélkül olyan természetűek, melyek kibocsátása a hiteles helyi hatóságok feladata volt s a mely oklevelek a titkos kancelláriát, illetőleg a comes capellet hiteles helyi hatóságként tüntetik fel.

Középkori hiteles helyi hatóságaink a káptalanok és konventek voltak, a melyek hiteles helyi jellegüket a szokásjognak köszönik. A XIII. század folyamán már a törvények is e hiteles helyi hatóságok elé utalnak meghatározott ügyeket, nevezetesen a bírósági eljárások alkalmával való tanuskodást. Az 1231. évi decretum 21. szakasza szabályúl állapítja meg, hogy idézés csupán a hiteles helyi hatóságok megbízottjának jelenlétében történhetik s ugyanezen rendelkezést ismétli az 1291. évi decretum 5. szakasza is.¹ Kiterjeszti a hiteles helyi hatóságok működési körét az 1298. évi decretum 71. szakasza, a mely az idézésen kívül számos bírósági eljárásban (iudicialis processus) teszi kötelezővé a hiteles helyi hatóságok közreműködését. Mindezekről tanuságot tesznek a fennmaradt oklevelek, melyek a hiteles helyi hatóságokhoz intézett bírósági parancsokat tartalmaznak, a melyeknek megfelelően a káptalanok és konventek el is jártak s eljárásukról a rendelkező bírói hatóságnak jelentést tettek.

A hiteles helyi hatóságok működési körének másik része a tanuskodás a jogügyletek megkötéséről, a mit hiteles oklevél kibocsátásával teljesítettek. Ez oklevél kezdetben csupán egyszerű bizonyság, mely a jogügylet megkötését igazolja; később azonban a hiteles helyi oklevél minden szerződés törvényszerű kellékévé vált s a XIII. század végén a hiteles helyi oklevél minden jogügylet formaszertű² tartozéka.

A hiteles helyek működési körének mindkét fajtát megtaláljuk az anjoukori titkos kancellária okleveleiben. Találunk titkos kancelláriai okleveleket, a melyek bírósági eljárásoknál való tanuskodást tartalmaznak és találunk titkos kancelláriai okleveleket, a melyek szerződések megkötéséről tesznek bizonyáságot.

A peres felek rendszeren nem személyesen képviselték ügyüket a bíróság előtt, hanem ügyvédet (procurator) küldöttek maguk helyett. A kinek perbeli jogképessége volt, az, a nem törvényes korúak kivételével, ügyvédet vallhatott.

¹ Erdújhelyi M., A közjegyzőség és hiteles helyek története Magyarországon 79. l.

² Illés I., Magyar szerződési jog az Árpádok korában 45. l.

Ügyvédet vallani azonban csupán hiteles pecsét alatt lehetett, s a kinek hiteles pecsétje nem volt, az hiteles helyek vagy személyek előtt tette azt.¹ Egész sereg olyan titkos kancelláriai kiadványt ismerünk, a mely ügyvédvallást tartalmaz, s ezzel a titkos kancellária hiteles helyi jellegét igazolja, Igy I. Károly király 1327 július 1-én kelt oklevele² szerint Bubek István »cum litteris procuratoriis comitis capelle« jelenik meg a király bírói széke előtt. Pál országbíró 1328 január 24-én kelt oklevelében Becsey Imre fiai Thuteus és Wezzeus mesterek helyett ismételten »cum sufficientibus litteris comitis capelle« jelennek meg megbizottaik.³ Széchy Miklós országbíró 1355 november 25-iki, 1356 január 23-iki és május 8-iki⁴ oklevelei szerint egyik peres fél »cum procuratoriis litteris domini Ladislai prepositi ecclesie Chasmen-sis, comitis capelle« jelenik meg; Bebek István országbíró 1362 május 8-iki és 1365 november 22-iki oklevelei szerint Magyar Pálné ügyvédje »cum procuratoriis litteris comitis capelle« jelenik meg.⁵ Konth Miklós nádor 1364. évi és 1366 október 13-iki okleveleiben⁶ is »cum litteris procuratoriis comitis capelle regie« jelenik meg a peres fél. Végül Széchy Miklós országbíró 1372 február 14-iki oklevele szerint⁷ Varadai János fiai helyett »cum procuratoriis litteris comitis capelle« jelenik meg az ügyvédjük. Sőt az udvari bíróságokon kívül is használatos volt a comes capelle ügyvédvalló levele, mert Miklós egri püspöki helynök 1358 augusztus 9-iki⁸ oklevele szerint »cum litteris procuratoriis comitis capelle« jelent meg a peres fél képviselője.

A már idézett 1231. évi decretum 21. szakasza rendelte el, hogy az idézésnél a megyés püspök, káptalan vagy konvent megbízottja közreműködjék s e rendelkezésnek megfelelően a bírói hatóságok a hiteles helyekhez perbehívó parancsokat intéztek és a hiteles helyek az idézés megtörténtét írásban jelentették.⁹ Ilyen jelentéseket a comes capelle okleveleiben gyakran találunk. Ez első ilyen jelentéssel Miklós mester pozsonyi prépost és comes capelle (még nem secretarius cancellarius) 1327 november 26-án kelt oklevelé-

¹ Hajnik, Magyar bírósági szervezet 176. l.

² Forgách levár.

³ Fejér VIII. 5. 266 s kk., Zichy okt. I. 524. s kk. ll.

⁴ Zichy oktár II. k. 632. l., III. k. 19. és 26. l.

⁵ Zichy okt. III. k. 207. és 284. ll.

⁶ Zichy okt. III. k. 451. l.

⁷ Fejér IX. 7. 227. l., Zichy okt. III. k. 317. l.

⁸ Bánffy oktár I. k. 217. l.

⁹ Hajnik id. m. 188. l.

ben¹ találkozunk, a mikor Szentgyörgyi Sebes mester megidéztetéséről tesz tanuságot. Ez oklevél kibocsátója : Magister Nicolaus prepositus Posoniensis et comes capelle domini regis, hátrata pedig : Pro Stephano filio Pauli et filiis Johannis contra Sebus ad sextam feriam proximam post festum beati Elisabeth citatoria. Azonos tartalmú ugyanazon Miklós mester pozsonyi prépost és comes capelle 1327 november 25-iki oklevele,² a mely ugyancsak pro Stephano filio Pauli et filiis Johannis számára van kiállítva s az országbíró ítélőszéke elé idézi a feleket.

Sándor országbíró 1327 november 24-én kelt oklevelében Ewri István mester királyi jegyző és testvére Pál a Kaplon nemzetségbeli Endusia Györgyöt és Zonga Pétert »ad nostram presenciam contra se per hominem domini nostri regis sub testimonio comitis capelle regie processu legitime citacionis observato in regia curia inventos citari effecissent.«³ Itt a comes capelle hiteles helyi tevékenységét világosan az indokolja, hogy az idézett felek a királyi udvarban tartózkodtak.

A Kállay-oklevéltár 1335 október 7-én kelt oklevele szerint⁴ Péter bácsi prépost és comes capelle kiküldötte megbizottját, hogy a homo viceiudicis curie regie Jász Sándort Lengyel János ellen ad regiam praesenciam megidézhesse. A nevezett prépost az idézés megtörténtéről jelentést tesz, melynek hátlapján a következő jegyzet olvasható : »Pro Johanne Lengel contra Jasz Sandur ad sabbatum diem proximum post octavas beati Michaelis archangeli citatorie.« Az idézés perbehívó parancsra (littere evocatorie) történt, melyet a felperes eszközölt ki az illetékes bírói hatóságtól s a perbehívó parancs az illetékes hiteles helynek szólt. A perbehívó parancs utasította a hiteles helyet megbizottjának kiküldésére, a kinek jelenlétében a perbehívó parancsban megnevezett bírósági meghatalmazott végrehajtotta az idézést. Az idézés a szóban forgó esetben is így történt, elmaradt azonban a perbehívó írott parancs, a mit a hiteles helynek és perbehívó hatóságnak azonos székhelye magyaráz.

A szóban forgó idézés megtörténtéről bizonyosságot tesz Pál országbíró 1335 október 17-iki ítéletlevele, melyben utal a comes capelle jelentésére.⁵

¹ Hazai oktár III. k. 88. l.

² Hazai oktár I. k. 100. l.

³ Károlyi oklevéltár I. k. 66. l.

⁴ Anj. oktár III. k. 303. l.

⁵ Iuxta continenciam literarum citatoriarum comitis capelle. Kállay-levéltár.

Azonos tartalmú Péter szerémi püspök és comes capelle 1342 augusztus 14-iki oklevele,¹ melynek hátirata: »Pro Heem filio Heem contra filios Nicolai de Cordus ad feriam quartam proximam ante festum assumptionis virginis gloriose ad regiam presenciam citatorie«. Az oklevélszöveg tanúsága szerint az országbíró nem adott írásos parancsot az idézésre, hanem a felperes közvetlen megkeresésére küldte ki a comes capelle meghatalmazottját az országbíró meghatalmazottjával. Az oklevélszöveg ugyanis a következő: cum nos ad petitionem Heem filii Heem unacum Nicolao homine comitis Pauli, iudicis curie regie, Jacobum nostrum hominem pro testimonio ad faciendam citationem misissemus etc., a mi nyilvánvalóan kizárja a parancslevél közbenjöttét.

Titkos kancelláriai idézésről anuskodik Pál országbíró 1343 május 4-iki oklevele, mely szerint az egyik peres fél iuxta continenciam literarum comitis capelle citatoriarum volt megidézve.²

Idézésről tesz jelentést Vitus nyitrai püspök és comes capelle 1343 október 21-én kelt oklevele.³ Pál országbíró 1349 június 9-én kelt oklevele szerint pedig Douša nádor fia »mediantibus nostro et comitis capelle regie hominibus« idéztetett meg.⁴

Tamás országbíró 1354 márczius 24-iki oklevele szerint⁵ az országbíró idézési parancsot küldött a titkos kancelláriához s a titkos kancellár megtette a szokott jelentést az idézés megtörténtéről. Bebek István országbíró 1363 október 13-iki perhalasztó levelében is titkos kancelláriai idézésről történik említés: »iuxta continenciam literarum comitis capelle citatoriarum ipsam citationem hic in Vysegrad facie ad faciem factam fuisse.«⁶

Egy szóval elég bőséges bizonyítékunk van arra, hogy idézések alkalmával a comes capelle hiteles helyi hatóságként szerepel.

A tanubizonyítás a peres eljárás folyamán már a középkori magyar perjogban dívott s a peres fél állításainak hitelességét fokozta, de perbeli bizonyosságra egyelőre még nem emelhetette.⁷ A tanubizonyításra a bíróság hívta fel a

¹ Nemzeti Múzeum. Vég hely gyűjt.

² Zichy okt. II. 63. l.

³ Múzeumi levéltár.

⁴ Zichy oktár II. k. 384. l.

⁵ Anj. oktár VI. k. 179. l.

⁶ Bánffy oktár I. 146. l.

⁷ Hajnik, Magyar bírósági szervezet 296. l.

feleket s a tanuk kihallgatása az erre hivatott hiteles hely előtt történt, a minél az ellenfélnek vagy megbizottjának jelen kellett lenni.¹ Hogy ilyen tanukihallgatás történt a comes capelle előtt is, annak bizonyítására idézzük Pál országbíró 1334 szeptember 27-iki oklevelét, melynek szövege szerint a felek állításaikat »in capella regia coram comite capelle eiusdem testimoniis quibus evidencionibus possent comprobare et seriem eiusdem tercio die in litteris dicti comitis capelle regie partes, si reformari nequirent, nobis reportare debuissent.«² Itt is hiteles helyi működést fejtett ki tehát a comes capelle s épen olyan oklevelet állított ki ténykedéséről, mint akármelyik magyarországi hiteles hely.

A peres eljárással összefügg az inquisitio, melyet felperes előadásának megerősítésére a per tárgyalása előtt elrendelt a bíró s melyet parancslevéllel az illetékes hiteles helyhez utalt át. A hiteles hely a bírósági meghatalmazottal együtt kiküldötte megbizottját s az inquisitio eredményéről jelentést tett.³ Az inquisitio mindenkor köztudomású tények megállapítását czélozta, jogviták eldöntése más úton történt. Ilyen inquisitiot országbírói rendeletre a comes capelle is végzett s az eredményről oklevelet is adott ki.

Péter szerémi püspök és comes capelle 1337 október 24-én kelt oklevelében van szó ilyen inquisitioról, minek eredményeképen a budafelhévvizi keresztetek a margitszigeti apácák javára lemondanak a dunai révjogról.⁴ A per Thatamér alkanczellár előtt, vice specialis presencie folyt s az alkanczellár bírói meghatalmazottja »Stephano sacerdote, homine . . . Thatamerii Albensis ecclesie prepositi auleque regie vicecancellarii et iudicis vice specialis presencie eiusdem«, a ki a comes capelle meghatalmazottjának jelenlétében teljesíti a vizsgálatot:

Inquisitioról tesz jelentést Miklós mester comes capelle 1344 október 15-iki oklevele,⁵ a mely Miklós fiai Fülöp és János, továbbá Tamás fia László érdekében történt s a mely jelentés figyelemreméltó sajátossága, hogy a comes capelle megbizottján kívül a nádor és országbíró megbizottjai vesznek részt az inquisitóban.

László csázmái prépost 1352 december 1-én kelt oklevelében jelentést tesz azon vizsgálatról, melyet a királyné udvari

¹ Hajnik id. m. 280. l.

² Múz. levtár.

³ Hajnik id. m. 288. l.

⁴ Anjoukori okt. III. 386. l.

⁵ Anj. oktár IV. 454. l.

tisztjének megtámadása ügyében tartott.¹ Titkos kancellári vizsgálatról számol be Tamás országbíró 1354 márczius 29-én kelt oklevele (*communi inquisicione*), melyet Teuteus mester királyi főajtónálló és Ugodi Pál országbírói ítélmester közreműködésével tartott meg.²

Vilmos pécsi püspök 1361 május 5-én kelt oklevele is inquisitióról számol be, melyet az alperes kért s a vizsgálatra a királyi és nádori megbizottakkal Benedek nevű megbizottját küldi ki a *comes capelle* (*Benedictum hominem nostrum duximus destinandum*). Az eljárásról való jelentést teljesen úgy vezeti be a *comes capelle*, mint minden más hiteles hely: *qui demum ad nos reversi etc.*³

Minthogy az inquisitiót a törvény és gyakorlat alapján hiteles helyi megbizott előtt kellett végezni s az inquisitio eredményét a hiteles helyi jelentés alapján vette tudomásul az eljáró bíróság, a *comes capelle* előadott működése hiteles helyi működés volt.

Okleveles emlékei maradtak annak, hogy a *comes capelle* előtt perben megítélt esküt tettek le a peres felek s az esküről a *comes capelle* bizonyásglevelet állított ki. A megítélt esküt a megítélő bíróság és a peres felek állása szerint különböző helyen és módon tették le. A királyi curiában megítélt esküt a peres fél illetékes hiteles helyének az egyházában, az udvarhoz tartozók pedig a *comes capelle* előtt tették le,⁴ a mi a királyi kápolnát hiteles helylyé tette, és pedig az udvari nép hiteles helyévé. Így Pál országbíró 1329 szeptember 4-én kelt okleveléből megtudjuk a következőket: Miklós aradi prépost és káptalanja jószágaitak András fehervári prépost és alkanczellár oltalmába ajánlották, amely jószágokon Bechey Imre lévai várnagy szolgálai erőszakosságokat követtek el s ezek ellen az alkanczellár az országbírótól kért orvoslást. Bechey Imre azzal védekezik, hogy nem tud mindezekről, de ha az alkanczellár esküvel kész állításait megerősíteni, aláveti magát a büntetésnek. Az országbíró helybenhagyja a megoldást s felhívja az alkanczellárt, hogy az esküt a *comes capelle* előtt tegye le s állíttasson ki az esküről bizonyásglevelet.⁵

¹ Fejér IX. 2. 183. l.

² Anj. oktár VI. k. 183. l.

³ Bánffy oktár I. k. 238. l.

⁴ Hajnik id. m. 320. l.

⁵ *In capella regia coram comite capelle eiusdem in octavis Omnium Sanctorum . . . deponere teneatur sacramentum iuramenti . . . et post hec partis ipsius iuramentalis deposicionis series in literis*

Péter szerémi püspök és comes capelle 1341 november 19-én kelt oklevele szerint Boyuni János november 15-én curiájában esküt tartozott volna tenni, a mely a püspök távollétében coram Nicolao procuratore eiusdem curie nostre történt volna meg, de a megnevezett peres fél egyáltalán nem jelent meg curiájában.¹ 1342 február 21-én ugyanazon Péter szerémi püspök és comes capelle igazolja, hogy Morouchi István Pál országbíró rendeltére megesküdött előtte ártatlansága ügyében.² Országos jog szerint az egyház volt az eskü letetésének rendes színhelye, hol az oltárhoz lépve, az oltárra vagy ereklyékre tett kézzel esküdtek.³ A comes capelle kivételt tesz ez alól, mert, a mint láttuk, curiájában tettek esküt s az eskü átvételére világi embert, curiájának gondviselőjét is delegálhatta.

Mindenesetre e szerep is hiteles helylyé avatta a comes capellet.

A megindított pert nem kellett szükségszerűen bírói ítélettel befejezni, befejezhatték azt a felek peregyezséggel is. A peregyezséget csupán kivételesen kötik meg a bíróság előtt, rendszeren a bíróság színhelyén kívül egyezkedtek a peres felek, s a megállapodást ezután hiteles hely előtt ismételték, hogy bizonyáglevelük legyen róla.⁴ Ilyen bizonyáglevelet nagy számmal adott ki a titkos kancellária, a mi nyilvánvaló bizonyága hiteles helyi működésének. Így az egri káptalan 1332 május 14-ike után kelt okleveléből tudjuk, hogy Zelemér és Salamon földesurai Jakab mester pozsonyi prépost előtt peregyezséget kötöttek.⁵ Péter szerémi püspök 1335 márczius 18-iki oklevele tanúsítja, hogy Leurenchy Péter fiai osztályos atyafiaikkal folytatott birtokperükben kiegyeztek.⁶ Ugyanazon Péter szerémi püspök 1338 márczius 20-án kelt oklevelével bizonyítja, hogy a sághi apát és Kartali Schele mester peregyezséget kötöttek.⁷ 1340 február 14-én ugyancsak a szerémi püspök előtt Gyovadi Gergely és Miklós kötöttek választott bírák közbenjöttével peregyezséget Dózsa nádor fiaival.⁸ László csázmái prépost 1352 december 8-án kelt

dicti comitis capelle in quindenis dictarum octavarum nobis tenebuntur reportare. Zichy oktár 1. 337. l.

¹ Fejér VIII. 5. 180. l.

² Anj. okt. IV. 193. l.

³ Hajnik id. m. 334. l.

⁴ Hajnik id. m. 127. l.

⁵ Anj. okt. II. k. 594. l.

⁶ Anj. okt. III. k. 142. l.

⁷ Fejér VIII. 4. 338. l.

⁸ Zichy oktár I. 572. l.

oklevelében Tuteus mester pilisi ispán peregyezségét igazolja.¹ Ugyanazon László csázmái prépost 1352 december 16-iki oklevelében a garamszentbenedeki és visegrádi apátok lépnek peregyezésre.² László csázmái prépost 1355 február 24-iki oklevelében Váty István, László és György kötnek peregyezséget.³

László csázmái prépost 1355 augusztus 22-én kelt oklevelében igazolja, hogy Olaszi Pál kiegyezett azokkal, a kik tisztjét megölték.⁴ László csázmái prépost 1357 április 22-én kelt oklevelében Tuteus mester fiai kötnek peregyezséget.⁵ Vilmos egri prépost 1360 május 20-án kelt oklevelében a Tyák-család tagjai lépnek peregyezésre.⁶ Peregyezséget tartalmaznak végül Vilmos pécsi püspök 1361 február 17-én,⁷ 1363 október 10-ikén,⁸ december 9-ikén,⁹ 1364 február 7-ikén,¹⁰ 1367 május 26-ikán,¹¹ 1368 május 27-ikén,¹² 1371 márczius 1-én,¹³ május 28-ikán,¹⁴ június 17-ikén,¹⁵ 1372 február 2-ikán¹⁶ és 1373 február 5-ikén¹⁷ kelt oklevelei.

A peregyezés a felek között választott bírák döntése alakjában (per modum arbitrii) is létrejöhetett s ez esetben a döntést megelőzőleg egyezésre léptek a felek egymás között, hogy a választott bírák döntésében megnyugszanak.¹⁸ Az előzetes megállapodás hiteles hely előtt történt s a hiteles hely adott ki róla oklevelet. Ilyen előzetes egyezésekről számos titkos kancelláriai kiadvány tanuskodik, megannyi bizonyossága a titkos kancellária hiteles helyi működésének. Így Péter szerémi püspök 1341 augusztus 23-án kelt oklevelében Elefánti Miklós és Geszti Péter állapotnak meg választott bírákban.¹⁹ János pécsi prépost 1346 május 4-iki oklevelé-

¹ Zichy oktár II. k. 495. l.

² Fejér IX. 2. 181. l.

³ Hazai oktár I. k. 212. l.

⁴ Anj. oktár VI. k. 366. l.

⁵ Zichy oktár III. k. 57. l.

⁶ Múz. levtár.

⁷ Bánffy oktár I. k. 234. l.

⁸ Múz. levtár.

⁹ Fejér IX. 7. 522. l.

¹⁰ Fejér IX. 7. 528. l.

¹¹ Fejér IX. 4. 76. l.

¹² Múz. levéltár.

¹³ Múz. levtár.

¹⁴ Múz. levtár.

¹⁵ Fejér IX. 4. 347. l.

¹⁶ Zichy oktár III. k. 446. l.

¹⁷ Soproni oktár I. k. 402 l.

¹⁸ Hajnik, Magyar bírósági szervezet 408. l.

¹⁹ Anj. okt. IV. k. 127. l.

ben István kir. jegyző és Cheley Balázs lépnek hasonló megállapodásra.¹ János veszprémi püspök 1347 szeptember 1-én kelt oklevelében² a pécsi püspök és vránai perjel állapodnak meg választott bírákban. László császári prépost 1351 aug. 9-én kelt oklevelében a Zólyomi-család és sághi prépost,³ 1352 július 5-iki oklevelében Sydou János és Nagymartoni Miklós.⁴ Hasonló tartalmú végül Vilmos egri prépost, később pécsi püspök 1358 november 22-iki,⁵ 1359 március 28-iki,⁶ 1363 október 16-iki⁷ és 1364 május 3-iki oklevelei.⁸

Peres eljárással kapcsolatos kötelezettségek teljesítéséről is számos esetben ad a titkos kancellár bizonyáglevelet. Így Péter szerémi püspök 1338 szeptember 2-án kelt oklevelében Nagysejmenyi István pénzváltást fizet Pasca fia László mester szolgájának megsebesítéséért.⁹ Ugyanannak 1341 április 6-iki oklevele szerint Frankói Gös fiainak az országbíró ítélete alapján a titkos kancellár előtt perbeli ellenfeleiknek pénzbírságot kellett volna letenniük.¹⁰

Egy szóval nincs olyan a bírósági eljárással kapcsolatos hiteles helyi működés, a melynek az anjoukori titkos kancelláriai oklevelekben nyoma nem maradt volna. Nyilvánvaló ezek után, hogy a comes capelle az Anjou-korban rendszeres hiteles helyi tevékenységet fejtett ki. Egyedül abban különbözött a többi hiteles helytől, hogy működése nem szorítkozott földrajzilag meghatározott területre, hanem a királyi udvarhoz tartozók hiteles helye volt. Jellemző sajátossága továbbá, hogy túlnyomóan az országbíró elé utalt ügyekben végzett hiteles helyi tevékenységet s csupán elvétve intéz a specialis presencია elé tartozó ügyeket, a minek magyarázatát természetszerűen abban találhatjuk, hogy a specialis presencია ez időben még rendkívüli bíróság volt, a mely csupán kivételes esetekben működött, a rendes udvari bíróságot az országbíró képviselte.

A királyi titkos kancellár hiteles helyi működésének másik ágáról, t. i. a jogügyletek megkötésének tanúsításáról is maradtak fenn e korból származott oklevelek. A szerző-

¹ Anj. okt. IV. k. 589. l.

² Fejér IX. 1. 515. l.

³ Fejér IX. 2. 105. l.

⁴ Anj. okt. V. k. 597. l.

⁵ Múz. levtár.

⁶ Múz. levtár.

⁷ Ibrányi levtár.

⁸ Zichy oktár III. k. 231. l.

⁹ Anj. oktár III. k. 487. l.

¹⁰ Soproni okt. I. 130. ?

déses viszonyt eredetileg tanukkal vagy esküvel kellett igazolni s csupán a fejlődés későbbi szakaszaiban helyettesíthette az említett bizonyítékokat az írott oklevél.¹ A fejlődés folyamán a bizonyítási eszközökből, a mint már említettük, közokirat lett, a mely minden jogügylet érvényének törvényszerű kellékévé lett. Az ilyen okirat hivatalos elnevezése bevalló levél (*littera fassionalis*) lett, melyet csupán a hitelességi joggal felruházott személyek és testületek állíthattak ki. Hiteles helyekül túlnyomóan a káptalanok és conventek szerepeltek, ugyanezen hivatást gyakorolták azonban mindazon személyek és testületek is, melyek hiteles pecséttel bírtak. Ilyenek voltak a nádor, országbíró, vajda, bán, megyei és városi hatóságok.

A gyakorlati életben legtöbbször előforduló jogügyletek az adásvételi szerződések, melyekkel a titkos kancellária kiadványaiban rendszeresen találkozunk. Ilyen Vitus nyitrai püspök 1343 május 21-én kelt oklevele, melyben az Osl nemzetségbeli Miklós és János csornai jószágukat eladják.² Továbbá Vitus nyitrai püspök 1344 január 19-én kelt oklevele, melyben Apori Miklós, János és Jakab turvéki jószágukat Becsei Tötösnek eladják.³ Vagy Miklós kalocsai érsek 1345 október 16-iki oklevele, melyben Miklós fiai István és Gergely thóti jószágukat Tötös mesternek eladják.⁴ Végül László csázmái prépost 1352 október 14-iki oklevele, melyben Anith asszony és fiai Wech nevű jószágukat 100 márkáért eladják.⁵

Ismerünk titkos kancellári okleveleket, melyek csere-szerződést tartalmaznak. Így László csázmái prépost előtt 1352 július 20-án Wezzeus mester zólyomi főispán jószágokat cserél.⁶ László csázmái prépost előtt 1353 május 17-én Wezzeus mester zólyomi főispán visszavonja a birtokcserére vonatkozó megállapodást.⁷

Számos olyan titkos kancellári kiadványt ismerünk, melyben zálogszerződésről van szó. Így László csázmái prépost előtt 1352 január 11-én Gunya fia István boyai jószágát elzálogosítja.⁸ László csázmái prépost 1354 január

¹ Illés, Magyar szerződési jog 29. l.

² Soproni okltár I. k. 172. l.

³ Zichy oktár II. k. 116. l.

⁴ Zichy oktár II. k. 198. l.

⁵ Anjoukori oktár V. k. 616. l.

⁶ Zichy okmt. II. k. 487. l.

⁷ Zichy okmt. II. k. 519. l.

⁸ Zichy okmt. II. k. 476. l.

20-án kelt oklevelében János mester felesége Annus asszony Cseklézi Lököstől visszaváltja az elzálogosított Kiscsütörtök jószágot¹ s testvéreitől zálogjogon megkapja. László csázmái prépost 1356 márczius 9-iki oklevelében Nagymartoni Miklós kötelezi magát, hogy Kanizsai Lőrincz fiainak elzálogosított jószágait csupán akkor válthatja ki, ha anyjuk leányegyedi járandóságát kifizette.² László csázmái prépost 1357 november 3-án kelt oklevelében Biró Tamás fiai Ozlár nevű jószágukat zálogosítják el Nagysejnéni Istvánnak.³ Vilmos pécsi püspök 1371 január 20-iki oklevelében végül Cherbai Péter zálogosítja el Zamar-Zigethe nevű jószágát.⁴ Vilmos pécsi püspök 1373 február 15-én kelt oklevelében István pápóczi prépost zálogosítja el Paly jószágot.⁵

Számos olyan titkos kancelláriai kiadványt ismerünk, melyek jószágajándékozásról tesznek tanúságot. Így László csázmái prépost 1351 június 8-án kelt oklevelében Apor és felesége Telekszőlő nevű szőlőjüket a paticsi pálosoknak ajándékozzák.⁶ László csázmái prépost 1353 május 24-iki oklevelében Prebuch jószág elajándékozásáról van szó.⁷ László csázmái prépost 1355 szeptember 22-iki oklevelében két péczeli nemes magvaszakadt fiútestvérük péczeli jószágát Jakus mesternek ajándékozzák.⁸ Vilmos pécsi püspök 1361 márczius 21-iki oklevelében Magyar Pál felesége devecseri halastavát a devecseri egyháznak ajándékozza.⁹ Végül Vilmos pécsi püspök 1372 évi oklevelében Vörös Péter szadlyani jószágát Baracskai Istvánnak ajándékozza.¹⁰

Mindazon szerződéseknél, melyek tárgya ingatlan elidegenítése volt, szükség volt a rokonok és szomszédok beleegyezésére is.¹¹ Ezen feltétel az ősi tulajdonközösség maradványa volt, mely az egyéni birtoktulajdon korszakába is átment. A szomszédság és rokonság eredetileg azonos jelentésűek voltak, mert a letelepedés nemzetségek szerint történt, később azonban a két fogalom már nem fedi egymást. Mindamellet a szomszédság régi jogigénye fennmaradt s e

¹ Anj. okmt. VI. k. 156. l.

² Anj. okmt. VI. k. 438. l.

³ Anj. okmt. VI. k. 616. l.

⁴ Fejér IX. 4. 349. l.

⁵ Soproni oktár I. k. 404 l.

⁶ Anj. okmt. V. k. 499. l.

⁷ Fejér IX. 2. 301. l.

⁸ Anj. okmt. VI. k. 370. l.

⁹ Zichy okmt. III. k. 192. l.

¹⁰ Fejér IX. 6. 169. l.

¹¹ Illés, Magyar szerződési jog 65. s. kk. 11.

jogigény fontos szerepet vitt a középkori magyar birtokjogban. Minden ügyletkötésnél a rokonok és szomszédok hozzájárulása olyan lényeges volt, hogy a jogügylet érvényessége ettől függött. Ha a rokonok vagy szomszédok az ingatlan elidegenítéséhez nem akartak hozzájárulni, hiteles hely előtt óvást emeltek, a mi megakadályozta a szerződés érvényre emelkedését. Ilyen óvást számos titkos kancellári kiadványban találunk. Így 1337 július 13-án Péter szerémi püspök és titkos kancellár előtt Keled, Miklós és István tiltakoznak testvéreik ellen, kik nyéki jószáguk ügyében egyezsége léptek.¹ János veszprémi püspök 1347 január 7-én kelt oklevelében Thuteus mester óvást emel Peturmonustra és Palmonustra elidegenítése ellen.² János veszprémi püspök 1347 augusztus 21-iki oklevelében Szügyi Mihály kijelenti, hogy a szurki határmegállapítás ellen nem fog óvást emelni.³ László csázmái prépost 1353 április 18-iki oklevelében Csetneki Miklós fiai óvást emelnek Rohfalva és Zlausháza elidegenítése ellen.⁴ László csázmái prépost 1355 február 18-iki oklevelében Csornai Lőrincz fiai óvást emelnek Baynoth, Uyfalu, Kezen és Peel jószágok elidegenítése ellen.⁵ László csázmái prépost 1358 január 21-iki oklevelében Tuteus mester fiai emelnek óvást visegrádi telkük elidegenítése ellen.⁶ Vilmos pécsi püspök 1363. évi oklevelében Chirke László emel óvást jószágelidegenítés ellen.⁷ Vilmos pécsi püspök 1365 decz. 9-iki oklevelében leánynegyedi illetőség kiadása ellen tiltakoznak a felek.⁸ Vilmos győri püspök 1367 évi oklevelében Chetneki Péter jószágainak felosztása ellen tiltakoznak a felek.⁹ Vilmos pécsi püspök 1369 aug. 20-iki oklevelében Vitézi Lőrinczné emel óvást bujáki jószágának elidegenítése ellen.¹⁰ Végül Vilmos pécsi püspök 1372 február 1-én kelt oklevele is óvást tartalmaz jószágelfoglalás ellen.¹¹

A legtökéletesebb hiteles helyi működést azonban

¹ Ez oklevél hátirata: *Protestationalis pro Keled, Nicolao et Stephano, filiis Johannis, filii Lothardi contra Omodeo et Lodhardo (?) fratribus ipsorum.* (Hazai oktár III. 129. l.)

² Zichy okmt. II. k. 227. l.

³ Bánffy okmtár I. k. 154. l.

⁴ Anj. okmt. VI. k. 59. l.

⁵ Anj. okmt. VI. k. 268. l.

⁶ Zichy oktár III. k. 89. l.

⁷ Fejér IX. 6. 221. l.

⁸ Múz. levtár.

⁹ Fejér IX. 4. 75. l.

¹⁰ Múz. levtár.

¹¹ Múz. levtár.

kevés titkos kancelláriai kiadványban találjuk meg. Ezek egyike László császmái prépost 1352 november 13-án kelt oklevele, melyben László kalocsai érsek és Tamás erdélyi vajda 1333. évi oklevelét átírja.¹ A másik Vilmos pécsi püspök 1363 október 6-án kelt oklevele, melyben a pécsi káptalan 1326. évi oklevelét átírja és »sigillo regali, quo pretextu comitatus capelle regie utimur« kiadja.² S végül ugyanazon Vilmos pécsi püspök 1366 november 2-iki oklevele, melyben János borsodi esperes oklevelét átírja és »pendenti sigillo regio, quo pretextu honoris comitatus capelle regie utimur, consignatas« kiadja.³ A felek ugyanis, ha másolatokat kívántak okleveleikről, a hiteles helyeket vették igénybe. Ilyen másolatokra pedig számtalan esetben volt szükség, mert az eredeti okleveleket féltve őrizték s adott esetben inkább másolatokat mutattak fel, a mennyiben a törvénykezési eljárás ezt megengedte.

Találunk ezeken kívül is titkos kancelláriai kiadványokat, melyek okleveleket írnak át, ezek azonban egészen más térre vezetnek. Ilyen László császmái prépost 1356 május 24-iki oklevele, melyben Benedek pápa 1335 augusztus 13-án kelt rendeletét hiteles másolatban kiadja.⁴ S egészen azonos tartalmúak Vilmos egri prépost, majd pécsi püspök 1358 november 8-iki,⁵ 1359 április 14-iki,⁶ 1361 február 21-iki⁷ és 1364 augusztus 26-iki⁸ oklevelei. Ez oklevelek azonban nem egyszerűen hiteles átírásra bemutatott, hanem a királyi levéltárban (regali in conservatorio) felkutatott oklevelek. A comes capelle és a királyi levéltár közötti kapcsolat emlékezetünkbe idézi a capella regia legrégibb, frank korszaki jellegét, mikor t. i. a királyi család értékes kincseit és okmányait a capella regia őrizte. Ugyanazt találjuk Magyarországon az Anjou-korban: a capella regia a királyi levéltár helyisége s a comes capelle az őre. A királyi levéltár megalapítása különben III. Béla uralkodására vezethető vissza,⁹ tehát éppen arra a korszakra, a mikor a comes capelle ki-

¹ Fejér IX. 3. 180. l.

² Hazai oktár I. 245. l.

³ Fejér IX. 7. 243. l.

⁴ Earum copiam de verbo ad verbum cuilibet petenti sub sigillo regio, quo pretextu predicti honoris nostri, scilicet comitatus capelle regie utimur, dari facere etc. MODL 4584.

⁵ MODL 4712.

⁶ Fejér IX. 3. 64. l.

⁷ MODL 5022.

⁸ Fejér IX. 3. 440. l.

⁹ Fejérpataky, III. Béla király oklevelei 11. l.

szorúl a királyi kancelláriából. Igazán kézen fekvő itt azon feltevés, hogy a comes capelle már akkor a királyi levéltár élére jutott s tisztét állandóan megtartotta az Anjou-korig. A tatárjárás alatt ugyan elpusztult a királyi levéltár, IV. Béla azonban új életre keltette s az Anjouk alatt a királyi levéltár öre országos szerephez jutott.

Ez oklevelek alapján megállapíthatjuk, hogy az anjou-kori titkos kancelláriából nem csupán bírói eljárással kapcsolatos oklevelek kerültek ki, hanem olyan jogügyletekről is tanuskodnak a titkos kancellária oklevelei, melyekkel rendszeren a hiteles helyekhez mentek a felek. Ez utóbbi oklevélkategoria egyrészt igazolja a titkos kancellária hiteles helyi jellegét, másrészt pedig megdönti azon feltevést, mintha a titkos kancelláriát tisztán az udvari törvénykezés hívta volna életbe. A titkos kancellária valóságos hiteles hely a XIV. században, a melynek azonban sajátos jelleget kölcsönzött az, hogy a királyi udvar székhelyén működött.

A titkos kancellária személyi viszonyait a fejlődés első szakaszában a következő adatokkal világíthatjuk meg. Az első titkos kancellár, kinek emléke fennmaradt, Thelegdi Csanád váradi prépost. I. Károly király 1319 július 13-án kelt oklevelével ugyanis Csanád mester váradi prépostnak és comes capellenek, valamint testvéreinek visszaadta arad-megyei jószágait. Ez oklevélben Csanád mester még csupán titkos jegyzőként szerepel (magister Chanadinus, prepositus ecclesie Waradiensis, secretarius notarius et comes capelle) s comes capelle tisztsége csupán másodsorban van felemlítve.¹ 1319-ben tehát már fennállott a titkos kancellária, de nem lehetett még szervezve, mert az élén álló Csanád mester csupán jegyzői címet visel. Illetve az egész titkos kancellária egyetlen emberből állott, a ki a kancellária hatáskörébe tartozó ügyeket intézte. I. Károly király 1320 január 19-én kelt oklevelében is találkozunk a Chanád mester nagyváradi prépost és comes capelle nevével s ez oklevélben is secretarius notarius a hivatala.² Thelegdi Csanád mester előkelő magyar nemzetség sarja volt, a mely nemzetség bőséges vagyonnal rendelkezett. Nagy vagyonával arányban állott bőkezűsége, melynek fényes bizonyítéka azon egyházi alapítvány, melyet 1320 július 2-ikán kelt oklevelével búcsúval látott el XXII. János pápa.³

¹ Temesvármegyei oklevéltár 16. l.

² Ksiaz, Monumenta ecclesiae Strigoniensis II. 770. l.
³ Ksiaz, Monumenta ecclesiae Strigoniensis II. k. 778. l. Ez oklevélben már secretarius cancellarius és nem notarius.

Ez alapítvány értelmében Csanád váradi prépost, titkos kancellár és comes capelle (Chanadinus prepositus ecclesie Waradiensis, secretarius cancellarius et comes capelle) a váradi székesegyházban öt oltárt alapított és látott el megfelelő javadalommal, a váradi székesegyház filialisában pedig hat kanonoki stallumot és egy prépostságot alapított. Ez alapítvány fejedelmi bőkezűsége és mély buzgalomra vall. XXII. János pápa idézett oklevelében fordul elő először a secretarius cancellarius elnevezés,¹ a mely innen kezdve állandó maradt.

Chanadinus nem maradt sokáig a királyi udvarban, egyházi és világi érdemei más térre szelítették s 1322-ben egri püspökké lett.² Püspökké választásának és felszentelésének körülményeit részletesen elmondja Teofil esztergomi prépost 1323 január 23-ikán kelt oklevelében.³ Miután az egri püspöki szék Márton püspök halálával megüresedett, a káptalan egyhangú választása »in venerabilem et discretum virum dominum Chanadinum, tunc prepositum Vardiensem, secretarium notarium, comitum capelle domini nostri Caroli ... doctorem decretorum« esett. Miután a választás ellen óvás nem merült fel, Teofil prépost 1323 január 21-én megerősítette a választást és január 23-án a csanádi püspök Temesvárott püspökké szentelte.

Chanadinus gyors pályafutását tudományos képzettségének köszönhette, a mi képessé tette nagy feladatok megoldására. Teofil prépost idézett oklevele szerint ugyanis doctor decretorum volt, a mi ez időben magas tudományos képesítést jelentett. Kiváló egyéni tulajdonságai eredményezték, hogy az egri püspöki székben sem maradt sokáig, hanem Boleszló érsek halála után 1330 szeptember 17-én esztergomi érsekké lett és mint esztergomi érsek halt meg 1349-ben.

Csanád mester örökét a királyi udvarban Dörögdi Miklós pozsonyi prépost vette át. Dörögdi Miklós mint veszprémi kanonok tanult a bolognai egyetemen s itt 1316 május 1-én az egyetem rektorává választották. 1317-ben lett esztergomi kanonokká, de egyelőre Bolognában maradt s csupán 1319-ben költözött Esztergomba. 1320-ban lett pozsonyi préposttá s kevéssel utóbb I. Károly király a titkos

¹ Erzsébet királyné 1321. évi oklevelében secretarius cancellariusként szerepel, de ez oklevélnek csupán regesztáját ismerjük. Fejér VIII. 2. 298. l. s *Kerchelich* Hist. eccl. Zagr. 125. l.

² Bunyitay V., A váradi püspökség története II. k. 36. l.

³ Fejér VIII. 2. 177. l. Schmitth, Episcopi Agrienses. I. k. 228. l.

kancellária élére állította. Titkos kancelláriai kiadványai-
val csupán 1327-ben találkozunk s egyéb adat nem támo-
gatja titkos kancellárságát, valószínű azonban, hogy Chana-
dinus egri püspöksége alatt már nem viselte titkos kancellá-
lári méltóságát s helyét azonnal Miklós mester foglalta el.
1327 november 20-án¹ és 25-én² kelt oklevelében csupán
mint comes capelle szerepel s titkos kancellári méltósága
nincs megemlítve, nem hihetjük azonban, hogy a titkos
kancellári méltóság ez idő alatt szünetelt volna, mikor
Miklós mester nagyon is rátermett ember volt. Valószínűbb,
hogy a titkos kancellárság a comes capelle tisztsége mellett
alárendelt szerepet vitt s ezért nem említik az oklevelek.

Dörögdi Miklós mester titkos kancellári működése
1328 végén megszűnt, mert akkor az esztergomi káptalan
érsekké választotta, avignoni útja alkalmával azonban
német rablólovagok kezébe került, a kik éveken át fogva
tartották s csupán 1330-ban jutott el Avignonba.³ A király
kívánságára a titkos kancellárságban elődje Telegdi Csanád
egri püspök lett 1330 szeptember 17-én esztergomi érsekké,
Dörögdi Miklóst pedig 1330 október 1-én egri püspökké
nevezte ki a pápa⁴ s mint egri püspök halt meg 1362-ben.
Mint egri püspök 1335-ben János cseh király udvarában
járt I. Károly király megbízásából, hogy a cseh és lengyel
királyok közötti ellentétek megszüntetésén közreműködjék.⁵

Dörögdi Miklós udvari méltóságát Jakab udvari orvos
és háji prépost örökölte, a ki a kalocsai, pécsi és győri püs-
pökök 1330 július 28-án⁶ kelt oklevelében már mint comes
capelle szerepel. Tehát mielőtt Miklós mester egri püspökké
lett volna, Placenciai Jakab már örökében ült. Az egri káp-
talan 1332 május 14—21 között kelt⁷ oklevele szerint Pla-
cenciai Jakab nem csupán a titkos kancellárságot, hanem
a pozsonyi prépostságot is örökölte elődjétől, a mire Pray
hívta fel először a figyelmet, mert rövid ideig tartó prépost-
ságának az emléke elmosódott.⁸ 1333-ban csanádi püspökké
lett, a honnét a pápa 1343 márczius 25-én a zágrábi püspöki
székbe helyezte át s mint zágrábi püspök halt meg Budán

¹ Hazai okmt. III. k. 88. l.

² Hazai okmt. I. k. 100. l.

³ Kollányi, Esztergomi kanonokok 84. l.

⁴ Theiner, Monumenta I. k. 529. l.

⁵ Schmitth, Episcopi Agrienses I. k. 259. l.

⁶ MODL 2629.

⁷ Anj. oktár II. k. 594. l.

⁸ Rimely, Capitulum eccl. Posoniensis 225. l.

1349 október 16-án.¹ XXII. János pápa nagyon becsülte befolyását s Magyarországra küldött követeit pártfogásába ajánlotta.²

1335 márczius 18-án tűnik fel a comes capellek és titkos kancellárok sorában Péter bácsi prépost,³ kinek működése idejéből számos oklevél maradt fenn, a mi a hivatal rendszeres működését bizonyítja. I. Károly király 1336 márczius 12-én kelt oklevelében már mint megválasztott szerémi püspök szerepel (electus ecclesiarum sancti Irenei et de Keő.)⁴ 1337-től pedig csak mint szerémi püspököt⁵ említik az oklevelek. Titkos kancellári állását megtartotta I. Károly király haláláig, sőt I. Lajos király alatt is viselte e tisztelet. Befolyásos állását igazolja I. Károly király 1339 november 17-én kelt oklevele, melyben azon országnagyok sorában szerepel, kikkel a király vámhelyeket állapít meg.⁶ 1339-ben pedig a kiskorú Chytari Miklós feletti gyámságot a király Péter szerémi püspökre ruházta át,⁷ a mi megtisztelő megbízatás volt. A nevezett egyénnel függ össze I. Károly király idejében a titkos kancellária. A titkos kancellária fejlődését illetőleg jelentőségének emelkedését igazolja, hogy előbb prépostok viselik e tisztséget, később azonban, mikor rendszeres működést kezd kifejteni, püspök jut az élére s innen kezdve hosszú ideig püspökök gondozzák.

I. Károly király utolsó titkos kancellárja Péter szerémi püspök, Lajos király uralkodásának kezdetén is megtartotta méltóságát, a mint ezt 1342 augusztus 14-én kelt okleveléből láthatjuk.⁸ Röviddel utóbb 1343 október 31-én⁹ azonban már Vitus nyitrai püspök ül a titkos kancellári székben, a ki öreg diplomata volt, mert már 1332-ben¹⁰ a nápolyi királyi udvarban járt. Vitus püspök nagyon rövid ideig viselte a titkos kancellári méltóságot, mert 1344. évi avignoni követsége alkalmával kegyvesztetté vált.¹¹ 1344 október 15-én¹² már I. Lajos király egykori nevelőjét, a szi-

¹ Kerchelich, Historia ecclesie Zagradiensis I. k. 128. l.

² Fejér VIII. 3. 886.

³ Anj. okmtár III. 102. l.

⁴ Fejér VIII. 4. 163. l.

⁵ 1337 július 13-iki oklevele (Múz. levtár.).

⁶ Anj. oktár III. 608. l.

⁷ Zichy oktár I. 562. l.

⁸ Múzeumi levtár. Véghely-gyűjt.

⁹ Múz. levt.

¹⁰ Anj. dipl. eml. I. k. 327. l.

¹¹ Pór, Neszmélyi Miklós 9. l.

¹² Anj. oktár IV. k. 454. l.

léziai származású Neszmélyi Miklóst (Nicolaus condam informator domini Lodovici regis) találjuk a titkos kancellária élén. Neszmélyi Miklós 1345 május 3-án¹ mint választott kalocsai érsek is viseli még a titkos kancellári méltóságot s csupán 1346 május 4-én² találjuk helyén Garai János pécsi prépostot. (Johannes prepositus sancti Johannis de castro Quinqueecclesiensi, licenciatus in iure canonico.) Neszmélyi Miklós soha nem lett valóságos kalocsai érsekké, le kellett mondania róla s Harkácsi István veszprémi püspök jutott helyére. E mellőzés nem Neszmélyi Miklós személyének szólt, hanem előzetes pápai intézkedés következménye volt. Annyira nagytekintélyű férfiú volt ugyanis, hogy VI. Kelemen pápa Magyarországra küldött követeit pártfogásába ajánlotta.³ Neszmélyi Miklós kárpótlásul már 1346 február 13-án pécsi püspökké lett s pécsi püspöki székében is halt meg⁴ 1360-ban.

Az új titkos kancellár, Garai János, nem volt sokáig pécsi prépost, mert VI. Kelemen pápa már 1346 július 14-én kinevezte veszprémi püspökké.⁵ Mint veszprémi püspök a királynéi kancellária élére jutott, de emellett a titkos kancellári méltóságot is viselte, a mint ezt számos oklevele igazolja.⁶ Garai János püspök nagy befolyással bírt az udvarnál, mert a rendesen jól értesült velencei tanács az ő biztatására küld követeket, »in quo consistere videtur tota intencio et consilium domini regis«.⁷ VI. Kelemen pápa pedig 1348 február 17-én hozzá fordul, hogy az elfogott szicíliai hercegek szabadonbocsátása ügyében járjon közben.⁸

1349-ben Frankói Miklós esztergomi nagyprépost a titkos kancellár,⁹ a ki rövidesen nyitrai püspökké lett, de mielőtt püspöki székét elfoglalhatta volna, Zágrábba helyezték át.¹⁰ 1350-ben elkísérte Lajos királyt nápolyi útjára s Aversában szenteltetett püspökké. 1356-ban kalocsai érsek,

¹ Múz. levtár.

² Anj. oktár IV. k. 589. l.

³ Anj. dipl. eml. II. k. 130. és 134. ll.

⁴ Pór id. m. 14. l.

⁵ Pór id. m. 13. l.

⁶ Zichy okt. II. k. 227. l., Bánffy okt. I. k. 154. l., Fejér IX. 1.

515. l., Zichy okt. II. k. 354. l.

⁷ Anjouk. dipl. emlékek II. k. 250. l.

⁸ Anjouk. dipl. emlékek II. k. 265. l.

⁹ Zichy oktár II. k. 364. l., Anj. okt. V. k. 350. l.

¹⁰ Kerchelich, Historia I. k. 130. l.

1358-ban pedig esztergomi érsek lett s esztergomi érseki székében halt meg 1366-ban.¹

Frankói Miklós titkos kancellársága alatt tűnik fel a titkos kancelláriában az első alkancellár Jegerdorfi Pál esztergomi kanonok személyében, a ki azonban már 1351 október 24-én görcki püspök lett.²

1351 június 8-tól kezdve ismét új ember áll a titkos kancellária élén és pedig előkelő úr, Geletfia Miklós nádor fia László.³ Geletfia László 1345 márczius 2-án kapta VI. Kelemen pápától a csázmái prépostságot⁴ s 1358 végén veszprémi püspökké lett,⁵ mikor a titkos kancellári méltóságtól is megvált, László titkos kancellár a királyné megbízásából udvari bírótársakkal bíraskodik s erről 1353 április 9-én oklevelet ad ki.⁶

Az alkancellári tisztség, úgy látszik, ez időben már állandósult, mert 1354-ben János pécsi kanonokot találjuk e tisztségben.⁷

1358 november 22-től kezdve Vilmos egri prépost a titkos kancellár,⁸ a ki 1361 folyamán pécsi püspökké lett⁹ s 1374-ben, a mikor agg kora miatt koadjutort kénytelen maga mellé venni,¹⁰ még mindig a titkos kancellária élén találjuk. Vilmos püspök¹¹ idegenből szakadt hozzánk, a rajna-melléki Pfalzból s Bergzaberni, más néven Coppenbachi Henrik fia volt, a mint ezt Lajos király 1357. évi oklevelében olvashatjuk.¹² Tudománykedvelő és áldozatkész férfi volt, mert a pécsi egyetem megalapítása püspöksége alatt történt¹³ és az egyetemi tanárok ellátásáról sok jóindulattal gondoskodott.¹⁴

A titkos kancellária alatta érte el virágkorát, mert egész sereg oklevél fűződik nevéhez. A titkos kancellárság súlyát igazolja továbbá, hogy e méltóság az ünnepélyes

¹ Kollányi, Eszterg. kanonokok 53. l.

² Kollányi, Eszterg. kanonokok 54. l.

³ Anj. oktár V. k. 499. l.

⁴ Fejér IX. 1. 291. l.

⁵ Zichy oktár III. k. 89. l.

⁶ Anj. oktár VI. k. 55. l.

⁷ Anjoukori oktár VI. k. 183. l.

⁸ Múz. levéltár.

⁹ Zichy oktár III. k. 192. l.

¹⁰ Fejér IX. 7. 356. l.

¹¹ Fejér IX. 4. 507. l.

¹² Secretarius et consiliarius noster predilectus Wilhelmus natus quondam Henrici de Bergzabern alias de Coppenbach. Pór, Nagy Lajos 428. l.

¹³ Békefi, Pécsi egyetem 26. l.

¹⁴ Theiner, Monumenta II. k. 108. l.

királyi kiváltságlevelek záradékába is bekerül¹ s oklevél-formulái megállapodottak, sok hasonlóságot tüntetnek fel a királyi oklevelekkel.²

Diplomatiai működéséről már megemlékeztünk. Hozzávehetjük azonban, hogy Orbán pápa követségének ügyét a császárnál előmozdította s ezért a pápa 1364 május 23-án külön levélben mondott neki köszönetet.³

Az alkancellári tisztség titkos kancellársága alatt is fennáll s e tisztséget János óbudai prépost tölti be.⁴

1374 május 22-től kezdve János óbudai prépost a titkos kancellár,⁵ a ki azonos azzal a János óbudai préposttal, a ki előzetesen az alkancellári tisztséget töltötte be a titkos kancelláriában, tehát Vilmos pécsi püspök halála után kancellárrá léptették elő. Kancellári működése szomorú emlékű a titkos kancellária történetében, mert ez időben szűnik meg a titkos kancellária oklevélkibocsátó szerepe s néhány oklevélről eltekintve⁶ 1374 után nem találkozunk többé titkos kancelláriai kiadványokkal. E változás okát alighanem abban kell keresnünk, hogy a királyi udvar állandó székhelye Visegrád helyett a budai vár lett s itt mindenkor rendelkezésre állott az óbudai káptalan, nem volt szükség külön udvari hiteles helyi hatóságra. Ez átmenetet talán épen János óbudai prépost teremtette meg, a ki a saját káptalanjával végeztette a titkos kancellária hiteles helyi teendőit.

Bogáthi János óbudai prépost előbb győri prépost volt s István szerémi püspöktől örökölte az óbudai prépostságot 1368-ban.⁷ János óbudai prépost még 1383 június 16-án is szerepel mint Mária királynő megbizottja,⁸ de csupán comes capelle czíme maradt meg, a titkos kancellárságot ugyanakkor más viselte.

1376-tól kezdve figyelemreméltó új kancelláriai gyakorlattal találkozunk a királyi udvarban, a mely a titkos kancellária szempontjából nagy jelentőségű. Az a királyi pecsét, melyet a titkos kancellárok »pretextu predicti honoris, scilicet comitatus capelle regie« használtak, királyi oklevelekre kerül, melyeket természetesen a királyi

¹ Fejér, IX. 3. 552. l., IX. 4. 54. l., IX. 4. 45. l.

² Presentes, dum nobis reportate fuerint, in formam nostri privilegii redigi faciemus. 1368 május 27-iki oklevélben. (Múz. lev. társ.)

³ Fejér IX. 3. 435. l.

⁴ Temesmegyei oktár 129. l.

⁵ Fejér IX. 4. 611. l.

⁶ Fejér IX. 4. 621. l., IX. 6. 176. l.

⁷ Monumenta. Vesprim. II. k. 232. és 252. ll.

⁸ Soproni oktár I. k. 472. l.

kancelláriában állítottak ki. 1376 és 1380 között egész sereg olyan oklevéllel találkozunk, melyek a comitatus capelle pecsétjével voltak megerősítve s csaknem kizárólag törvénykezési ügyekben adtak ki.¹ Alig csalódunk, ha azt állítjuk, hogy ez oklevelekben foglalt ügyek a specialis presenciam regia előtt tárgyalattak s ezzel a király bírói hatósága és a comitatus capelle pecsétje között közvetlen kapcsolat támad. Ez a kapcsolat azonban múltó jellegű volt, a mint múltó jellegű volt az a kapcsolat is, a mely 1380 után a király bírói kiadványai és a kancellár pecsétje között támadt. Az uralkodó törvénykezési kiadványait ugyanis Demeter bíboros és esztergomi érsek pecsételi meg s indokolásúl a törvénykezési ügyek gyorsabb elintézését említik az oklevelek.² Valószínű, hogy a záradékban említett gyors elintézés nem csupán az oklevél kiállítására, hanem az ügy elintézésére is vonatkozik, illetőleg a specialis presenciam regia elé tartozó ügyeket a kancellár intézi. Ezért nem ítélezhetett a kancellár 1380-ban a specialis presenciam regia elé vitt saját ügyében, a mint e tény indokolását az oklevélben is megtaláljuk, t. i. *ratione sui officii cancellariatus iudex universarum causarum in speciali regie maiestatis presenciam vertencium* volt.³

A comes capelle és a secretarius cancellarius emléke nem vész el egyidejűleg oklevélkiadó tevékenységükkel. Már Lajos király 1382 július 1-én kelt oklevelében találkozunk Miklós titkos kancellár nevével,⁴ kiről Mária királynő 1386 június 24-iki oklevele alapján megállapíthatjuk, hogy szepesi prépost volt.⁵ Ez azonban már csupán mint titkos kancellár szerepel s azonos címet viselnek utódai is: Knöll Péter erdélyi püspök,⁶ János zágrábi püspök,⁷ István titeli prépost,⁸ János pécsi prépost,⁹ Perényi Imre, Pálóczy Mátyás és Imre, a kik nem tartoztak az egyházi rendhez.¹⁰

¹ 1376 június 22. (MODL 2978.), 1377 márczius 31. (Múzeumi levélár), 1378 augusztus 27. (Múzeumi levélár), 1380 február 13. (Múzeumi levélár), 1380 október 13. (Múzeumi levélár).

² *Presentes autem propter celerem expeditionem aliarum causarum regnicolarum nostrorum sigillo domini Demetrii cardinalis de Strigonio, aule nostre cancellarii fecimus consignari.* 1380 december 7-iki oklevélben (Múzeumi levélár).

³ Fejér IX. 5. 435. l.

⁴ Múzeumi levélár.

⁵ Fejér X. 1. 289. l.

⁶ Fejér X. 1. 597. l.

⁷ Fejér X. 2. 366., 371., 402. és 404. ll.

⁸ Zsigmond király 1398 április 23-iki és 1399 október 8-iki oklevelében. Fejér X. 2. 548. l. Múzeumi levélár.

⁹ Lindner, *Urkundenwesen Karls IV.* 34. l.

¹⁰ Hajnik, *Bírósági szervezet* 59. l.

Ezzel szemben a comes capelle tisztét Szepesi Jakab országbíró fia tölti be. A szepesi káptalan 1388 márczius 15-iki és 1391 szeptember 16-iki okleveleiben¹ ugyanis Ioannes archidiaconus de Doboka, filius quondam comitis Jacobi de Scepus emlékével találkozunk, a ki mint magister illetőleg comes capelle regie maiestatis szerepel. Szepesi János lehetett az utolsó comes capelle, mert nyoma maradt annak, hogy Zsigmond király a comitatus capelle jószágait elajándékozta,² a mi a méltóság megszüntetésével járhatott. Ugyancsak Szepesi János szerepel Zsigmond király 1392 november 11-iki oklevelén,³ itt azonban a capelle magistri tisztségéhez ismét csatlakozik a secretarii cancellarii méltóság, de, a mikor zágrábi püspökké lesz, már csak a secretarius cancellarius címét használja.

Az eredményeket összefoglalva megállapíthatjuk, hogy a titkos kancellária az Anjouk alatt tűnik fel, mint oklevélkiadó hatóság, s a fennmaradt oklevelek tartalma arra vall, hogy ugyanaz volt a hivatása a királyi udvar székhelyén, mint a vidéken működő hiteles helyeké. Végezte a törvénykezési eljárással kapcsolatos hiteles helyi feladatokat, s végezte mindazon hiteles helyi munkákat, melyek a szerződő felek közötti jogügyletek törvényesítésére voltak hivatva. Egyetlen hiteles helyi működést állapíthatunk meg, melyben a titkos kancellária nem vett részt, t. i. sem birtokbeiktatásnál, sem határjárásnál nem tanuskodott. Az egyetlen kivétel Erzsébet királynénak Üröm birtokba való beiktatása s e birtok határainak megállapítása, ez esetben azonban a titkos kancellária eljárását az indokolja, hogy a nevezett birtokra az illetékes hiteles hely, t. i. az óbudai káptalan tartott igényt.⁴ E csonka hiteles helyi működés okát abban találjuk, hogy nem volt a vidéki hiteles helyi hatóságokhoz hasonló kerülete, melynek területén belül a beiktatást és határjárást végezhetné volna. Nem volt továbbá a vidéki hiteles helyi hatóságokhoz hasonló szervezete, nem voltak felesküdt emberei, kiket az eljárás végrehajtásával rendszeresen megbízhatott volna. Ez okból történt, hogy a tit-

¹ Fejér X. 1. 708. és 750. ll.

² 1395 április 26-iki oklevelében: *quandam possessionem comitatus capelle nostre Bagoth vocatam in comitatu Pilisiensi a dicto comitatu ipsius capelle nostre separantes et sequestrantes Kanizsaj János esztergomi érseknek ajándékozta. Fejér X. 2. 264. l.*

³ *Relacio domini Johannis capelle magistri et secretarii cancellarii regie maiestatis. Fejér X. 2. 54. l.*

⁴ Anjoukori oktár VI. k. 186. l.

kos kancellár megbizottait¹ rendszeren udvari emberei sorából vette, a kik természetesen világi egyének voltak s csupán egyetlen esetben küld ki egyházi férfit, a ki nem mint megbizottja, hanem mint helyettese szerepel.²

A titkos kancellária hiteles helyi működésének okát mindenesetre a központi bíróságok kialakulásában kell keresnünk, a mely bíróságokkal kapcsolatosan szükségessé vált a központban egyes hiteles helyi munkák végzése. De a központi bíraskodással kapcsolatosan számos jogügyletet is kötöttek a felek, melyek törvényesítéséhez ismét hiteles helyi hatóságra volt szükség. A központi bíraskodással kapcsolatos hiteles helyi működés azonban mindig távol állott a központi bíraskodástól, ahhoz közelebbi viszonyba nem lépett, s a titkos kancellár későbbi bírói működését egészen más indok magyarázza.

¹ Michaelem nostrum hominem (Anjoukori okt. III. 386. l.), Petrum filium Johannis de Thoty (Anj. okt. IV. 454. l.), Paulum filium Oliverii (Anj. okt. VI. 185. l.), Eliam filium Nicolai domus sue familiarum (Anj. okt. VI. 186. l.), Nicolaus procurator curie eiusdem. (Fejér VIII. 5. 180. l.)

² Johannem canonicum ecclesie Quinqueecclesiensis, vices eiusdem comitis capelle gerentem, pro executione premissorum in testimonium transmisisset. Anjoukori oktár VI. k. 183. l.

